

БОРИН ГАЛИНА ВАСИЛІВНА

**ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА
РОБОТА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ
РАНЬОГО ВІКУ**

Навчально-методичні рекомендації

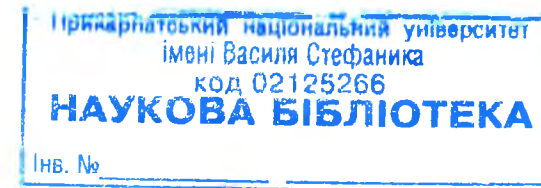
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

БОРИН ГАЛИНА ВАСИЛІВНА

**ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА
РОБОТА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ**

Навчально-методичні рекомендації

(На допомогу студентам-випускникам спеціальності
“Дошкільне виховання”, практикуючим педагогам, батькам)

ЗМІСТ

ББК 74.9

БОРИН Г.В. ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ. Навчально-методичні рекомендації. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – 88 с.

Навчально-методичні рекомендації підготувала **Г.В. Борин** – асистент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Педагогічного інституту Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лисенко Н.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Мацук Л.О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Видається відповідно до ухвали: Вченої ради Науково-методичного центру “Українська етнопедагогіка і народознавство” АПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 12 листопада 2007 року, протокол № 4; Вченої ради Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 26 грудня 2007 року, протокол № 4.

Вступ.....	4
I. Програма спецкурсу “Просвітницько-консультативна робота з батьками дітей раннього віку”.....	7
II. Система роботи зі студентами та методичні поради до просвітницько-консультативної роботи з батьками дітей раннього віку.....	9
III. Орієнтовна тематика рефератів.....	38
IV. Словник.....	39
Список використаної літератури.....	48
Список рекомендованої літератури для батьків.....	50
Додатки.....	52

ВСТУП

Сучасний педагог як фахівець нової генерації покликаний допомагати сім'ї у вихованні й розвитку дитини. Широкий діапазон діяльності педагога-вихователя зумовлює високий рівень його професійної підготовки, яка включає: знання, вміння й навички просвітницько-консультативної роботи з батьками вихованців. Оновлення й демократизація освітньої системи на гуманістичних засадах вимагають від вітчизняної педагогічної науки пошуку нових шляхів удосконалення виховання й розвитку дітей раннього віку на основі співпраці з їх батьками. Соціально-економічні процеси в сучасному суспільстві зумовлюють утруднення для молодих батьків у вихованні дитини. Серед них – недооцінка періоду раннього дитинства, невміння вирішувати проблеми з виховання та розвитку дитини, психолого-педагогічна безграмотність і неспроможність зорієнтуватися в інформаційному полі щодо розвитку, навчання і виховання дітей тощо. Це передбачає уточнення або й повну зміну позицій стосовно виховання дітей раннього віку, а також у підходах до просвітницько-консультативної взаємодії з родинами вихованців. Відтак особливого значення набуває науково-педагогічне вирішення актуальних аспектів проблеми підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах.

Продуктивне виконання завдань виховання й розвитку дітей раннього віку можливе за умови тісної співпраці педагогів із батьками вихованців. Про основні заходи держави щодо допомоги сім'ям та дітям, поліпшення виховання дітей в родині зазначено в Конституції України, Національній програмі “Діти України”, Законі України “Про дошкільну освіту”, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, програмах “Малятко”, “Дитина”, “Зернятко” та інших державних документах. Професійна діяльність вихователя дошкільного закладу несподівана із сімейним вихованням.

На сучасному етапі нагромаджено значні здобутки з виховання та розвитку дітей раннього віку. Результати вивчення наукової літератури свідчать про важливість зазначеного вікового періоду для формування та розвитку майбутньої особистості й ролі батьків, сім'ї в цьому процесі. Визнання вітчизняними (Н. Аксаріна, Т. Алексєєнко, Г. Ляміна, Н. Виноградова, Т. Маркова, О. Кононко, М. Щелованов, та ін.) та зарубіжними (М. Сигал, Д. Адкок, Д. Стилберг та ін.) ученими періоду раннього дитинства в житті людини як найбільш сенситивного, в умовах якого закладаються першооснови наступного розвитку особистості, дозволяє однозначно розв'язувати питання про залежність формування майбутньої особистості від сформованої педагогічної культури батьків та рівня професійної підготовки педагогів. Готовність студентів до просвітницько-

консультативної роботи сприятиме формуванню педагогічної культури молодих батьків, посиленню відповідальності родини за життя, виховання та розвиток дітей з моменту народження шляхом отримання знань із педагогіки й психології, набуттю вмінь і навичок догляду за дітьми.

Отже, вищий навчальний заклад покликаний сформувати не лише першокласного спеціаліста, а й людину, спроможну на високому науково-теоретичному, психологічному й практичному рівнях допомогти батькам розвивати власну педагогічну культуру з метою розвитку та виховання дітей раннього віку. Актуальність даної проблеми, її теоретична та практична значущість для реалізації соціальних запитів, а також потреб сім'ї й дитини зумовили впровадження в навчально-виховний процес ВНЗ спецкурсу “Просвітницько-консультативна робота з батьками дітей раннього віку”, який побудовано з урахуванням основних принципів співпраці педагога з родинами вихованців. Це – гуманності (орієнтація на пріоритет загальнолюдських цінностей, пошук інтересів суспільства й потреб сім'ї), компетентності (просвітницько-консультативну роботу із сім'єю може здійснювати лише особа, яка має для цього професійну освіту й володіє професійно-педагогічною майстерністю), солідарності (спрямованість на допомогу й підтримку, які ґрунтуються на співчутті, усвідомленості спільного в інтересах родини), інтегруванні (взаємодія всіх соціальних інститутів), комплексного підходу (використання широкого спектра прийомів і засобів щодо роботи з батьками дітей раннього віку), етичності (збереження конфіденційності отриманої інформації), демократизму (налагодження зв'язків між педагогом та батьками на основі довірливих стосунків; урахування мінливих обставин, мобілізація творчих професійних здібностей, дотримання норм та правил спілкування, поваги й чуйності до людини), об'єктивності (реальне сприйняття проблем сім'ї, схвалення успіхів і розуміння причин невдач із подальшою їх корекцією) тощо.

Навчальний курс розроблено для студентів педагогічних факультетів спеціальності “Дошкільне виховання”. Його мета – формування в студентів необхідних психолого-педагогічних знань, які є чинниками їх професійної підготовки та практичної діяльності в зазначеному контексті.

Завданнями розробленого курсу передбачено:

- ознайомлення студентів із сучасним станом проблем взаємодії професійних педагогів із батьками дітей раннього віку в Україні та за рубежом; з особливостями організації та етапами просвітницько-консультативної діяльності; формами й методами організації взаємодії професійних педагогів із батьками вихованців;
- вивчення нормативно-правового та функціонального забезпечення підготовки майбутніх педагогів до роботи з батьками дітей раннього віку;
- формування особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців.

Під час вивчення курсу студентові належить опанувати відповідною сукупністю знань, умінь та навичок, а саме:

Студент повинен знати:

- зміст, організаційні форми й методи просвітницько-консультативної роботи;
- методи педагогічного керівництва педагогічною просвітою батьків вихованців;
- основні положення правового забезпечення з питань виховання та розвитку, соціального захисту дітей в умовах сім'ї.

Випускник повинен уміти:

- аналізувати й критично осмислювати результати взаємодії педагог–батьки–дитина;
- здійснювати диференційований та індивідуальний підхід до родин вихованців, дітей раннього віку;
- забезпечувати діагностичне обстеження сім'ї, аналізуючи рівень знань, умінь і навичок у напрямі сформованості педагогічної культури батьків вихованців;
- планувати просвітницько-консультативну діяльність;
- доводити власну точку зору з приводу необхідності й можливості розв'язання конкретних навчально-виховних завдань;
- володіти засобами впливу на батьків для поліпшення якості сімейного виховання;
- удосконалювати знання, вміння, навички, розвивати особистісно-професійні якості, використовувати в роботі передовий педагогічний досвід.

Сукупність завдань, що постають в процесі професійної підготовки студентів, також спрямовано на вдосконалення майбутнього педагога шляхом його самостійної роботи.

Спецкурс адресовано студентам, вихователям дошкільних навчальних закладів, методистам. Матеріали спецкурсу можуть прислужитися для пропедевтики молодій сім'ї та як засіб формування педагогічної культури батьків за умови їх самоосвіти.

І. Програма спецкурсу “Просвітницько-консультативна робота з батьками дітей раннього віку”

Орієнтовний розподіл годин за темами програми

№ п/п	Зміст курсу	Кількість годин			
		Лекційні	Семінарські та практичні	Лабораторні	Самостійна робота
1	Батьківський всеобуч у дослідженнях українських і зарубіжних учених-педагогів. Народне дитинознавство про виховання малих дітей. Ф.Фребель про роль батьків у вихованні дітей. Робота з батьками дітей раннього віку за рубежом. Учені-педагоги про виховання дитини в родині.	2	2/-	–	4
2	Роль сім'ї в розвитку дитини. Сучасна сім'я та її роль у вихованні дитини. Психолого-педагогічні засади родинного виховання. Функції сучасної родини та їх вплив на розвиток дитини раннього віку. Актуальні проблеми молодій сім'ї. Методи вивчення сім'ї.	2	2/-	–	2
3	Просвітницько-консультативна робота педагога з формування основ педагогічної культури в батьків дітей раннього віку. Зміст і шляхи формування педагогічної культури батьків. Принципи та методи просвітницько-консультативної роботи з батьками дітей раннього віку. Форми просвітницько-консультативної роботи, їх зміст, організація і методика проведення. Умови ефективності формування основ педагогічної культури сім'ї.	2	-/2	2	4

1	2	3	4	5	6
4	Керівництво педагогічною просвітою батьків. Особливості просвітницько-консультативної роботи педагога з різними типами сімей. Проблеми взаємодії родинного та суспільного виховання. Причини батьківських помилок у вихованні дітей раннього віку та шляхи оптимізації співпраці з педагогами. Проблеми педагогічної просвіти батьків дітей раннього віку на сучасному етапі.	2	-/2	2	4
5	Консультування сім'ї. Теоретичні засади консультування сім'ї. Поняття про консультування сім'ї. Етапи та особливості консультування сімей різних типів.	2	-/2	2	4
6	Етика просвітницько-консультативної роботи педагога із сім'єю. Поняття про етику просвітницько-консультативної роботи педагога із сім'єю. Морально-етичні норми в поведінці педагога-консультанта. Культура професійного педагогічного спілкування з батьками вихованців.	2	-/2	2	4
	Усього	12	12	8	20

II. Система роботи зі студентами та методичні поради до підготовки майбутніх педагогів до просвітницько-консультативної роботи з батьками дітей раннього віку

Тема 1. Батьківський всеобуч у дослідженнях українських і зарубіжних учених-педагогів

Орієнтовний план обговорення теми

1. Народне дитинознавство про виховання малих дітей.
2. Ф. Фребель про роль батьків у вихованні дітей.
3. Робота з батьками дітей раннього віку за рубежом.
4. Учені-педагоги про виховання дитини в родині.

Основні поняття: родинне виховання, батьківський всеобуч, педагогічна культура, народне дитинознавство.

Семинарське заняття

1. Родинні традиції виховання дітей немовлячого віку.
2. Видатні вчені минулого про роль батьків у вихованні дітей.
3. Концепція допомоги матерям Я. Коменського в "Материнській школі".
4. Й. Песталоцці про виховання дитини в родині.
5. Вправа "Лист самому собі" (рекомендуємо проводити перед опрацюванням першого питання).

Завдання.

У вільній формі записати очікування від вивчення даного курсу за планом:

- 1) на які запитання, по ходу вивчення даного курсу, хотілося б отримати відповіді;
- 2) якими теоретичними знаннями та практичними навичками оволодіти;
- 3) якими знаннями можете поділитися зі своїми одногрупниками;
- 4) побажання собі на час вивчення курсу.

Листи слід підписати і здати викладачеві.

Перед проведенням вправи студентам повідомляється про те, що зміст листів не буде оприлюднюватись, оцінюватись чи обговорюватись.

Завдання для самостійної роботи

1. Випишіть 3 – 10 прислів'їв про традиції родинного виховання.
2. Охарактеризуйте основні аспекти родинного виховання праці В. Сухомлинського "Батьківська педагогіка" й випишіть цікаві міркування педагога про особливості сімейного виховання, які були б для вас слушними як майбутній матері чи батькові.

3. Ознайомтесь із книгою М. Стельмаховича “Українська родинна педагогіка” й випишіть цікаві надбання етнопедогогіки, які ви змогли б використати в процесі співпраці з родинами дітей раннього віку.

4. Складіть анотацію на працю Й. Песталоцці “Книга для матерів, або порадник для матерів, як їм навчати своїх дітей спостерігати і говорити”.

5. Прочитайте працю А. Макаренка “Книга для батьків” і випишіть суттєві думки, які, на ваш погляд, стануть вам у пригоді в процесі створення власної сім’ї і виховання своїх дітей.

6. Ознайомтесь із книгою подружжя Нікітіних “Ми і наші діти й онуки”, випишіть 4 – 5 міркувань авторів, які, на вашу думку, є оригінальними.

Методичні вказівки до семінарського заняття № 1

1. Характеризуючи родинні традиції виховання, варто націлити студентів на те, що з давніх-давен у народі велика увага приділялась вихованню дітей із немовлячого віку. Найбільший вплив на дитину мав створений батьками уклад, спосіб життя родини, всіх її членів. Народне дитинознавство розкриває вікові та психологічні особливості дітей, специфіку їх мислення, своєрідність світосприймання, емоційного життя тощо.

На сім’ю покладалася головна відповідальність за виховання дітей, за організацію їх життя. Батьки були першими й незамінними вихователями в житті кожної дитини. У сімейному вихованні розгляду взаємин чоловік–жінка народна педагогіка приділяла велику увагу, розглядаючи шлюбні відносини заради блага дітей: кохання двох – чоловіка й жінки – веде до виникнення нового життя.

Неабияке значення надавалось гендерній соціалізації дітей з раннього віку. У належних стосунках між подружжям народ бачить великий педагогічний сенс: добрі подружні взаємини, розумний розподіл сімейних обов’язків слугують надійним фундаментом для створення міцної сім’ї зі здоровим мікрокліматом, допомагають успішно вирішувати виховні проблеми, є взірцем для молоді, формуючи майбутніх чоловіків і жінок. Взаємно шире й світле подружнє кохання народжує велику любов до дітей, запалює в їхніх серцях добрі, чисті почуття й чуйність. Любов і злагода між чоловіком і дружиною увіковічені в народному фольклорі: “Живуть між собою, як голубів пара”, “Чоловік та жінка – найкраща спілка”, “Муж з жоною, що борошно з водою”.

Для дітей раннього віку народна педагогіка пропонує забавлянки: потішки, пестушки. Найближчими до колискових пісень за змістом і характером є потішки. Частина їх призначена для того, щоб заспокоїти дитину, вплинути на її психічний стан (“Ой ти коте-рябку”). Деякі потішки спрямовані на те, щоб утихомирити дитину, коли вона плаче (“Тихо, тихо, не плач, киця принесе калач”). Окремий цикл потішок становлять ті, якими забавляють дітей під час купання (“Купалися ластів’ята”).

Батьки вихованця раннього віку називали “мудриком”, розумно виконуючи дитячі забаганки. Цікаво, що кожен віковий період дитини, наприклад до 3-х років, закріплено народом у назвах: “народженятко” (немовлятко), “сідунчик”, “ходунчик”, “лепетунчик” (говорунчик, брехунець), “бігунець”, “товкунець”, “третяк” (третячок). Уважалось, що батьківська любов впливає на душевну рівновагу та загальний розумовий розвиток малюка, а це є одним із найважливіших завдань виховання в ранньому дитинстві. У народі кажуть: “Звички трирічної дитини помітні у вісімдесятирічної людини”, “Від п’ятирічної дитини до дорослої людини один крок, а від новонародженої до п’ятирічної – велика відстань”, “Гни дерево, поки молоде, вчи дитя, поки мале” та ін.

Народна педагогіка, базуючись на життєвих спостереженнях із практики родинного виховання, характеризується глибоким психологізмом та розумінням природи людських взаємовідносин. У її основі – гуманістичні методи виховання. Родинна українська педагогіка відображає виховні ідеали свого народу, мету та засоби виховання, реалізація яких сприяє формуванню в дітей кращих рис національного характеру.

2. Ознайомлюючи студентів із видатними вченими минулого, варто охарактеризувати їх погляди стосовно ролі батьків у вихованні дітей. Зокрема, О. Сікорський (у праці “Душа дитини”) наголошував, що матір є головним зодчим суспільства. Догляд за малюком, влаштування перших ігор потребують від неї розумового, морального та естетичного начал. Ігри й забави з матір’ю розвивають мислення малюка, забезпечують обширність сприймання зовнішніх і внутрішніх вражень у безперервному ланцюжку асоціативної пам’яті. Будучи автором багатьох наукових праць із психології та педагогіки раннього дитинства (“Душа дитини”, “Хід розумового і морального розвитку”, “Психологічні основи виховання” та ін.), в історії психолого-педагогічної думки О. Сікорський став основоположником нервово-психологічної гігієни розвитку організму дитини.

В авторській концепції дошкільного виховання А. Животка важливу роль відведено “біологічним та антропологічним поглядам на дитину”. Основним принципом учений визнавав природоодцильність, запровадив опитування батьків і дітей при їх зарахуванні в дошкільну установу. Він радив із метою ознайомлення з вихованцем і його оточенням застосовувати три анкети, які охоплюють такі теми: а) дитина у віці немовляти; б) дитина перед вступом у дошкільний заклад; в) інформація про батьків.

Значний внесок у розвиток ідей про взаємодію суспільного й сімейного виховання зроблено видатним педагогом, культурно-освітньою діячкою кінця ХІХ – першої половини ХХ століття С. Русовою. Її погляди на самоосвіту педагога слугували першим орієнтиром для впровадження педагогічної науки в практику роботи дошкільного закладу. У 20-х роках ХХ століття український

педагог С. Русова в праці “Теорія і практика дошкільного виховання” вперше застергла педагогів і психологів від проведення експериментів над дітьми.

Актуалізаучи питання формування педагогічної культури й вплив на неї високоосвічених педагогів, вона виразно й переконливо окреслила свої погляди в праці “Дошкільне виховання”. У лекціях із педагогіки й психології, які читала С. Русова майбутнім педагогам, вчена наголошувала, що при збільшенні кількості педагогів-спеціалістів із розширення мережі дитячих державних закладів роль батьків у вихованні дітей не зменшується. На шляху становлення дитячої особистості, впливу на неї суспільства й виховання з часу народження мати є природною вихователкою дітей. Відповідно найкращим середовищем для наймолодших, на думку С. Русової, є родинне виховання: “Половину тяжких думок було б знято з душі, коли б не доводилося залишати дітей ані самих, ані на наймичок. Конче потрібні товариства для матерів... треба, щоб громадянство прийшло на допомогу батькам, та й самі родини мусять єднатися в спілки, в товариства, щоб вільно виховувати дітей”. На підставі глибокого аналізу початкових психологічних рефлексів, які виявляються вже з перших тижнів життя, вона закликала дорослих звертати пильну увагу на раннє дитинство, враховуючи індивідуальні й вікові особливості дитини.

В. Зеньківським уперше порушено проблему душевної конституції дитини. У праці “Психологія дитинства” означено мету вивчення духовного життя дитини. Основним методом психології дитинства вчений вважав зовнішнє спостереження за дітьми. Натомість завдання дорослого полягає в спостереженні за розвитком малюка з перших днів життя. вияві його реакцій, розумінні навколишнього, спостереженні за розвитком психічних функцій і за їх взаємодією. Учений наголошував на тому, що ранній вік сповнений грою: “Якщо гра, як форма активності, посідає настільки значне місце в житті дитини, то для нас зрозуміла тепер уся доцільність цього. Дитя, граючись, чудово вирішує завдання розвитку і вправлення фізичних і психічних сил, а водночас воно стоїть поза всякої небезпеки, якою могла б загрожувати пряма взаємодія з природою”. Раннє дитинство вчений характеризував як “найтемніший період” життя, за час якого закладаються підвалини особистості, перший, але найважливіший за своїм психічним проявом досвід під впливом зовнішніх процесів у глибині дитячої душі. Розвиток гри за В. Зеньківським зумовлений роботою уяви: “Якщо активність дорослих має своїм об’єктом реальність у її фактичному або принаймі засвоєному нами складі, то активність дітей, так як її виражено в іграх, *спрямована на реальність*. Об’єкт гри неодмінно включає в себе реальність хоча б у незначному обсязі. Однак він не складається лише з реальності: дитя за допомогою фантазії доповнює і перетворює її. Отож, об’єкт гри завжди є поєднанням реального й уявного”, що має неабиякий вплив на розвиток дитячого інтелекту і є дуже важливим чинником розвитку. Наукові доробки вченого мають

важливе значення для створення концептуальних засад педагогіки й психології раннього дитинства на сучасному етапі.

3. Характеризуючи концепцію допомоги матерям у вихованні та розвитку дітей, звертаємо увагу студентів на те, що першу програму допомоги батькам у вихованні та навчанні дітей раннього віку створив Я. Коменський і оприлюднив її в праці “Материнська школа”. Періоду раннього дитинства видатний педагог надавав особливого значення, доводячи, що цей період є основою всього подальшого виховання й навчання. Учений вважав, що довірити виховання чужим людям небажано – встановлюється відчуження дітей від батьків та батьків від дітей. Проте вчений визнає за доцільне доручити виховання дитини хорошим наставникам, якщо батьки не мають достатньо знань із педагогіки, не бажають займатися вихованням дитини чи за умови відсутності позитивних моральних якостей в матері та в найближчого оточення. Я. Коменський вважає, що “діти є дорожочинним даром Божим і незрівняним скарбом”, тому до них необхідно ставитися з великою турботою. Усе це доводиться на основі цитат із “Біблії”. Учений дає рекомендації стосовно поєднання любові до дитини з розумною вимогливістю до неї, висуває триєдину мету виховання: 1) формування віри і благочестя; 2) виховання доброї вдачі; 3) знання мов і наук. Я. Коменський, деталізуючи свою виховну програму, пояснює, які якості потрібно прищеплювати дітям, пропагуючи таким чином основи виховання дітей у родинному колі з раннього віку: помірність, охайність, повагу до старших, люб’язність, правдивість, справедливість, благодійність, працьовитість, терпіння, делікатність, вишуканість манер, скромність, послух. Важливою турботою дорослих учений називає збереження здоров’я дитини шляхом дотримання гігієни, фізичних вправ, правильного харчування, посиленої фізичної праці. Я. Коменський свідомо створює свою систему так, щоб не лише еліта, але й менш заможні кола суспільства могли дати дітям достойне виховання, що і є однією з проблем виховання й повноцінного розвитку дітей з раннього віку в сучасній родині.

4. Зупиняючись на аналізі творчого доробку Й. Песталоцці, зауважуємо, що учений наголошував на необхідності виховання дитини з перших днів, розглядав мить народження як першу науку. Саме з цієї миті її починає вчити природа, отож завдання матері полягає в допомозі природі, сприянні природному прагненню вихованця до розвитку. У праці “Книга для матерів” педагог радить, як навчати та виховувати дітей із перших днів. Учений намагається систематизувати сприйняття та уявлення дитини, спрямовані на пізнання себе та навколишнього світу. Як пише Й. Песталоцці, цією книгою він прагне дати матерям “можливість, ідучи найбільш простим, легким і пов’язаним з потребами інтелектуального і морального розвитку шляхом, розвинути здатності... дітей до спостереження і мови”. Найбільш повно розкривається виховна система Й. Песталоцці у творі “Лінгард і Гертруда”. У зазначеній праці педагог доводить,

що необхідно впорядковувати не тільки думки та почуття дитини, а й оточення, в якому вона перебуває. Він зазначає, що в дитинстві мають значення тисячі дрібниць повсякденного життя, які безпосередньо чинять вплив на виховання дитини. Сотні таких дрібниць, за міркуваннями вченого, ведуть до того, що дитина, неправильно вихована в дитинстві, здатна довести себе й свою сім'ю до великої нужди. Особливу увагу вчений звертає на виховання дівчаток. Він пояснює: якщо доньок виховувати так, наче їх єдине завдання на світі – це стати красивими дівчатами, то вони, прагнучи цього, “натовпами кидаються... назустріч своїй загибелі”. Учений радить з юних років заповнювати їм голови помислами про господарство. Потрібно намагатися досягти того, щоб поряд із наполегливою працею вони вправлялись у міркуваннях і розрахунках, прищеплювати їм почуття честолюбства. В основу праці “Як Гертруда вчить своїх дітей” покладено ідею гармонійного розвитку всіх сил та здібностей дитини. У ній також даються рекомендації для навчання найменших дітей. За переконанням Й. Песталоцці, провідне значення для розумового розвитку дитини мають оволодіння зв'язним свідомим мовленням, а також інтенсивне збагачення словникового запасу. Педагог вважає доцільним застосовувати для розумового розвитку малюка такі засоби, як: 1) розширення кола його спостережень; 2) міцне й систематичне закріплення усвідомлених видів спостереження; 3) надання дитині знань у галузі мови для висловлення всього того, з чим її ознайомили й ще частково ознайомлять природа й навчання. Виходячи з цього, вчений твердить, що “мистецтво навчання” дітей раннього віку полягає в діях педагога за таким планом: 1) учити дитину розглядати предмет; 2) ознайомлювати з формою предмета; 3) якомога раніше знайомити дітей з назвами предметів, про які вони дізнались.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте значимість народних родинних традицій у вихованні дітей з немовлячого віку.
2. Актуалізуйте роль народного дитинознавства у вихованні малих дітей.
3. Охарактеризуйте погляди Й. Песталоцці стосовно необхідності виховання дитини з перших днів.
4. Який внесок у розробку питань про допомогу батькам у вихованні та навчанні дітей раннього віку належить Я. Коменському.
5. Деталізуйте погляди С. Русової стосовно родинного виховання.
6. Дайте детальну характеристику праці Ф. Фребеля “Дитячий садок” (“Дарунки для ігор”) щодо ролі батьків у вихованні дітей.

Використана література до теми:

Л-6, Л-16, Л-17, Л-18, Л-19, Л-23

Тема 2. Роль сім'ї в розвитку дитини

Орієнтовний план обговорення теми

1. Сучасна молода сім'я та її роль у вихованні дитини.
2. Психолого-педагогічні засади родинного виховання.
3. Функції сучасної родини та їх вплив на розвиток дитини раннього віку.
4. Актуальні проблеми молододі сім'ї.
5. Методи вивчення сім'ї.

Основні поняття: молода сім'я, психолого-педагогічний клімат, соціально-демографічна структура сім'ї, актуальні проблеми, методи вивчення сім'ї.

Семинарське заняття

1. Вплив сім'ї на формування особистості дитини раннього віку.
2. Педагогічні умови виховання дітей в сучасній родині.
3. Роль батька у вихованні дитини.
4. Роль матері у вихованні дитини.
5. Вправа “Сліпий і провідник” (рекомендуємо проводити до початку опрацювання даної теми).
6. Вправа “Асоціації” (рекомендуємо проводити після опрацювання першого питання).
6. Диспут на тему: “Жінки краще виконують батьківські функції, ніж чоловіки”.

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть картотеку публікацій про роль сім'ї у формуванні особистості дитини з раннього віку за результатами сучасних досліджень.
2. Складіть 10–12 правил окремо для матері й для батька, яких варто дотримуватися в системі сімейного виховання дітей.
3. Виокремте чинники, що провокують педагогічні проблеми молододі сім'ї.
4. Укладіть таблицю-схему “Актуальні проблеми молододі сім'ї”.

Методичні вказівки до семинарського заняття № 2

1. Характеризуючи сім'ю як первинну ланку соціалізації дитини, варто зауважити, що порівняно з іншими соціальними інститутами їй притаманні певні особливості. Саме вони істотно впливають на формування особистості. До таких чинників учені відносять соціально-демографічну структуру сім'ї (О. Боднарчук), морально-психологічний клімат (О. Кононко, Р. Овчарова), педагогічну культуру батьків (Т. Алексєєнко, І. Скар), тривалість і характер спілкування з дітьми (В. Котирло, С. Ладивір, О. Кононко) тощо. Зарубіжними та вітчизняними вченими (Н. Аксаріна, Г. Ляміна, М. Щелованов, О. Кононко, Б. Спок, Дж. Силберг та ін.) доведено, що враження раннього дитинства визначають подальший хід думок і дій дитини, а морально-психологічний клімат родини, особисті взаємини між батьками впливають на весь її подальший розвиток. Сім'я для дитини є джерелом

емоційного тепла й підтримки, зразком для наслідування, другом та порадиником. У дитячі роки відбувається процес усвідомлення поведінкових ролей. Важливу роль відіграють враження, отримані в дитинстві. Світогляд, що закладено в дитячі роки, продовжує впливати на поведінку, реакції вже зрілої людини.

2. Розглядаючи психолого-педагогічні умови родинного виховання, варто звернути увагу на такі її особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини з раннього віку. Зокрема (за В. Боднарчуком):

1. Наявність усіх форм життєдіяльності людини, які реалізуються через функції сім'ї. У результаті родина формує власний спосіб життя, мікрокультуру, в основі якої є цінності й елементи культури суспільства чи окремих його соціальних верств.

2. Включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування перших уявлень про моральні цінності. Родина є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї.

3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричинюються до наслідування зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім – людей поза сім'єю.

4. Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові й симпатії, створює сприятливу основу для спрацьовування таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне “зараження”. При цьому забарвленість емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою і оточенням.

Особливо значною роль сім'ї у становленні особистості дитини є на первинному етапі соціалізації.

Варто наголосити на характеристиках, що визначають особливості соціалізації дитини в сім'ї:

- соціально-демографічна структура сім'ї (соціальне становище членів сім'ї, професійний статус батьків, стать, вік, кількість членів сім'ї, наявність різних поколінь);
- емоційно-психологічний клімат сім'ї;
- тривалість і характер спілкування з дітьми;
- загальна й психолого-педагогічна культура батьків;
- зв'язок сім'ї з іншими спільнотами (школою, родичами тощо);
- матеріально-побутові умови.

3. Розглядаючи питання про роль батька у вихованні дитини, варто зазначити, що економічні, соціальні, політичні, культурогенні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, зумовлюють численні педагогічні проблеми, зокрема ті, які постають перед молодією родиною – сім'єю, яка тільки готується

до батьківства або виховує маленьких дітей. Умови сьогодення змушують молодих людей більше піклуватися про матеріальні потреби, тоді як духовні виходять на другий план. Т. Алексєєнко вказує на такі помилки: відсутність чіткої єдиної стратегії виховання дітей в родині; утрата традиційних орієнтирів та ідеалів старших поколінь; невизначеність значної частини молоді щодо власної поведінки.

Свого часу Б. Нікітін та Л. Нікітіна наголошували, що “безбатьківщина”, відсторонення чи самоухилення батька з процесу виховання спершу веде до фізичної зниженості, а пізніше (в старшому віці) – до інфантильності та агресивності дітей. Порівнюючи батьківську любов із любов'ю матері, Р. Овчарова зазначає, що батьківська любов дає дитині відчуття особливого емоційно-психологічного благополуччя. Любов батька навчає сина чи доньку, як чоловік може виявляти любов до дітей, дружини й оточення. На думку А. Мартинова, гендерна диференціація формується за допомогою зразків ідентифікації, опанованих у дитинстві. Аналогічним є твердження В. Кравця, який зазначає, що коли батько активно бере участь у житті дочки з перших днів, у дівчинки встановлюється з ним тісний і тривалий емоційний зв'язок. Т. Кулікова наголошує: якщо татусі проводять із дітьми більше часу, це сприятливо впливає на їх розвиток, а для розвитку їх інтелекту бажаним є оточення двох типів мислення – чоловічого й жіночого. Розум чоловіка більше спрямований на світ речей, тоді коли жінка краще розуміється в людях; у чоловіка ліпше розвинена схильність до математики, до логічного мислення, а в жінки є перевага в розвитку інтуїції. Для гармонійного розвитку особистості необхідно, щоб дитина набула досвіду взаємовідносин з обома батьками засобами адекватних моделей материнської (жіночої) і батьківської (чоловічої) поведінки. Автором установлено, що з перших місяців життя дитини батько (на відміну від матері) по-різному буде ігрові відносини з хлопчиком і дівчинкою, започатковуючи формування їх статевої ідентифікації: схвалює активність, витривалість, рішучість у хлопчика, а м'якість, ніжність, терпеливість – у дівчинки.

Британський фахівець Бенджамін Спок підкреслює, що багато чоловіків переконані в тому, що догляд за дитиною не є чоловічою роботою. Проте можна бути ніжним батьком і справжнім мужчиною водночас. Він наголошує, що духовна близькість і дружні відносини між батьком та дітьми позитивно впливають на характер дитини та все її подальше життя. Чоловік стає батьком із народження дитини, опановуючи разом із дружиною складне мистецтво батьківства.

Відсутність батька, його самоухилення чи відсторонення від виховання дитини негативно позначаються на формуванні майбутньої особистості як хлопчиків, так і дівчаток із раннього віку. Для виховання дитини необхідною є наявність дорослих обох статей. У формуванні специфічних статевої поведінки

провідна роль належить батькові. Для дівчинки його образ відбивається в душі на все життя – це перший чоловік, перший приклад позитивного (негативного) образу поведінки чоловіка, від стилю й характеру їхніх стосунків залежить майбутня доля доньки як дружини та матері. Демонструючи дитині визначені стереотипи поведінки, батьки впливають на формування статевої ролі поведінки майбутньої особистості.

Сучасним татусям варто усвідомити, що батьківська поведінка визначає поведінку дітей, їх особистісний розвиток. Проблема підвищення авторитету батька в сучасному суспільстві зумовлена втратою емоційного, духовного підґрунтя в його особистісному розвитку. Водночас авторитет батька в родині має стати стрижнем формування сімейної злагоди.

4. Самостійне опрацювання за аналогом третього питання (Дод. Е.1).

Питання для самоконтролю

1. У чому ви вбачаєте соціальну значимість сім'ї?
2. Обґрунтуйте роль сім'ї у формуванні особистості дитини раннього віку.
3. Охарактеризуйте педагогічні проблеми молоді сім'ї.
4. Перелічіть функції сучасної родини й обґрунтуйте їх вплив на розвиток дітей раннього віку.
5. Які методи вивчення сім'ї Ви знаєте?
6. Розкрийте особливості впливу батька та матері на виховання дитини.
7. Обґрунтуйте сутність психолого-педагогічних засад родинного виховання.

Використана література до теми:

Л-1, Л-2, Л-3, Л-4, Л-20, Л-21, Л-25, Л-26, Л-32, Л-41, Л-42, Л-43, Л-44, Л-45, Л-46

Тема 3. Просвітницько-консультативна робота педагога з формування основ педагогічної культури в батьків дітей раннього віку

Орієнтовний план обговорення теми

1. Зміст і шляхи формування педагогічної культури батьків.
2. Принципи та методи просвітницько-консультативної роботи з батьками дітей раннього віку.
3. Форми просвітницько-консультативної роботи, їх зміст, організація і методика проведення.
4. Умови ефективності формування основ педагогічної культури сім'ї.

Основні поняття: проблеми молоді сім'ї, педагогічна культура, соціальне сирітство, жорстоке поводження, молода сім'я, педагогічна ситуація, педагогічна задача, гіперопіка, гіпоопіка, батьківський авторитет, форми роботи, практикуми, рольові ігри.

Практичне заняття

1. Форми просвітницько-консультативної роботи педагогічного працівника з батьками дітей раннього віку.
2. Педагогічна культура сучасної родини.
3. Педагогічні проблеми молоді сім'ї.
4. Педагогічні ситуації і задачі в роботі із сучасною сім'єю.
5. Аналіз і розв'язок педагогічних ситуацій.
6. Вправа “Козацький стілець” (*рекомендуємо проводити перед опрацюванням першого питання*).

Лабораторне заняття

1. Розробка студентами макетів брошур-запрошень для батьків дітей раннього віку в школу молодих батьків.
2. Розробка форм просвітницько-консультативної роботи з батьками дітей раннього віку.

Завдання для самостійної роботи

1. Укладіть перелік найпоширеніших помилок сучасних молодих батьків у вихованні дітей.
2. Підготуйте 4–6 ситуацій взаємодії батьків з їх дітьми. Дайте їх методичну оцінку.
3. Розробіть сценарій семінару-практикуму з підвищення педагогічної культури батьків дітей раннього віку.

Методичні вказівки до практичного заняття № 3

1. Сучасне життя спонукає до урізноманітнення та оновлення форм спільної роботи педагогів і сім'ї. Вивчення та аналіз методичних рекомендацій О. Кононко, Т. Алексеєнко, Н. Лисенко, Н. Кирсти, Л. Юзеффик, Н. Купини та інших науковців та практиків дозволяє виділити такі форми взаємодії родини з професійними педагогами (Дод. Е–Е13):

- **індивідуальні** (вступне анкетування, попередні візити батьків із дітьми до садка, співбесіди, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв'язок тощо);
- **наочно-письмові** (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, дошка оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, родинні газети, педагогічна бібліотека, виставка дитячих робіт, неформальні листи, запрошення, вітання тощо);
- **групові** (консультації, практикуми, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми – вчителями, лікарями, психологами, юристами та ін.);
- **колективні** (батьківські конференції, тематичні зустрічі за “круглим столом”, засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, створення

групи батьків-порадників, перегляд ранків, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні тощо).

Педагогічний десант – виступи педагогів на підприємствах, в установах, де працюють батьки, в мікрорайонах, на літніх майданчиках. Тематика виступів – проблеми, які хвилюють батьків.

Батьківські університети – це заклади, які розраховані на постійний склад слухачів, де систематично проводяться лекції і практичні заняття. Мета організації цієї форми – розгортання пропаганди серед населення, надання батькам допомоги й поширення знань із виховання та навчання дітей в умовах сім'ї, сприяння поглибленню зв'язків між школою і сім'єю.

Батьківські педагогічні конференції – популярна в 60-ті роки ХХ ст. форма роботи з батьками. Вона передбачала доповіді педагогів та батьків з актуальних проблем сімейного виховання, відповіді на запитання й обмін досвідом родинного виховання з певної проблеми.

Консультації – форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями допомоги батькам із різних проблем родинного виховання. Ці проблеми є непередбачуваними для вихователя, тому консультування вимагає від нього не тільки глибокої підготовки, але й уміння проаналізувати проблему, виділити її причини та наслідки, володіння системним підходом у розв'язанні проблем.

Тренінг – застосовується в навчально-виховній роботі задля тренування пам'яті, мислення, інших процесів. Тренінг – діалогове навчання різних груп людей, спрямоване на розвиток самостійності особистості, комунікативної культури спілкування, особистісного розвитку, формування певних умінь; сукупність групових методів формування умінь і навичок самопізнання, спілкування, взаємодії людей в групі.

Тренінгові заняття проводяться з батьками з метою розширення комунікативних можливостей батьків, їх уявлень про себе й дитину, зміцнення позитивних якостей учасників, розуміння інших людей, пошуку оптимальних шляхів спілкування з дитиною на основі повного її прийняття, методів виховання дитини, активізації її внутрішніх психологічних ресурсів для вирішення різноманітних проблем виховання й розвитку дитини. Існують такі форми батьківських тренінгів: очні та заочні; з дітьми й батьками; тільки з батьками. Психолого-педагогічними основами будь-якого тренінгу є те, що кожна людина має багатий позитивний досвід вирішення різних проблем, ознайомена з адекватними методами реагування на різноманітні сімейні ситуації. Доросла людина критично сприймає будь-яку інформацію, опираючись на власний життєвий досвід, тобто навчити себе може тільки вона сама. Тренінгові заняття включають лекції, семінари, консультації, практикуми, рольові ігри.

Лекція – послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, лекція-спогад, науково-популярна.

Семінар – активна форма просвіти батьків, яка передбачає попередню самостійну роботу батьків і педагогів (вивчення літератури, досвіду, підготовка виступів, доповідей, тез, питань). Питання ставиться заздалегідь; після виступів здійснюється обмін думками.

Практикум – це форма вироблення в батьків педагогічних умінь із виховання дітей, ефективного вирішення будь-яких педагогічних ситуацій, своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів.

Рольові ігри – колективна творча діяльність із вивчення рівня сформованості педагогічних умінь батьків і їхнього формування. Методика рольової гри передбачає визначення теми, складу учасників, розподіл ролей між ними, попереднє обговорення можливих позицій і варіантів поведінки учасників гри. Важливо програти кілька варіантів (позитивних чи негативних) поведінки учасників гри і шляхом спільного обговорення вибрати оптимальний для конкретної ситуації варіант дій.

Батьківські збори – робота з колективом батьків учнів. Це форма організації спільної діяльності батьків і вчителів, яка передбачає їх присутність, спілкування з метою підбиття підсумків, обговорення питань, прийняття рішень.

Відвідування вдома – ефективна форма індивідуальної роботи педагога з батьками. При відвідуванні родини педагог знайомиться з умовами життя дитини, розмовляє з батьками про його характер, інтереси й нахили, про ставлення до батьків, до школи, інформує батьків про успіхи їхньої дитини, дає поради з виконання домашніх завдань, попереджає батьків про наслідки небального ставлення до дитини, застосування щодо неї різних видів насильства, про відповідальність батьків за виховання й розвиток дітей, заходи, які можуть бути застосовані до батьків у разі невиконання своїх функцій.

Навчання вдома – ще одна форма взаємодії родини й педагогів. Відповідно до Закону “Про освіту” батьки мають право на вибір форми засвоєння освітніх програм. Серед них названа й сімейна освіта, за якою дитина самостійно, з допомогою батьків чи педагогів, які працюють на договірній основі, засвоює визначений програмою обсяг знань, а потім проходить у загальноосвітній установі проміжні й підсумкову атестації.

Соціально-педагогічний комплекс мікрорайону: створення та розвиток соціально-педагогічної бази для виховання й розвитку дітей за місцем проживання сімей; надання допомоги батькам і педагогам у психолого-педагогічному навчанні й розвитку дітей; організація корекційної роботи з дітьми, які входять до груп ризику; організація сімейного дозвілля й спортивно-оздоровчої роботи в мікрорайоні; надання допомоги дітям у виборі професії.

залучення до педагогічної діяльності шефів шкіл, співробітників правоохоронних органів тощо.

Студенти повинні усвідомити, що педагогічна культура сім'ї – це показник її загальної культури, в якій відображено накопичений людством досвід виховання дітей у сім'ї, в основі якого наукові знання та досвід народної педагогіки.

Педагогічна культура батьків – складне, інтегративне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності. Компоненти педагогічної культури батьків: моральна культура, культура мислення, комунікативна культура, мовленнєва культура, дидактична культура, культура праці, правова культура, економічна культура, естетична культура, фізична культура, культура способу життя.

Мета педагогічної культури – слугування формуванню духовно багатой і всебічно розвиненої особистості.

Умови ефективності формування основ педагогічної культури сім'ї: створення цілісної, безперервної, поетапної за вирішенням завдань з елементами наступності, системи підготовки батьків для успішного виконання ними виховної функції; підготовка й забезпечення цієї системи фахівцями з питань сімейного виховання дитини; забезпечення в батьків потрібної мотивації; засвоєння й усвідомлення ними знань психолого-педагогічного мінімуму на основі програмно-цільового забезпечення; застосування методів активізації навчально-виховного процесу; набуття батьками навичок догляду за дитиною, моделювання і вміння аналізувати різні виховні ситуації.

3. Майбутні педагоги повинні усвідомити, що нині дуже гостро постає питання формування педагогічної культури молодих батьків, оскільки в сучасних умовах відбувається тенденція зниження її рівня. Педагогічну культуру ми розглядаємо як складову частину загальної культури, яка залишається невід'ємною частиною виховного процесу сім'ї. Для успішного виховання дітей батькам слід володіти цілим комплексом знань, умінь і навичок, який дозволить їм найефективніше організувати процес виховання. Педагогічну культуру батьків складає все їхнє життя, сприймання й розуміння навколишнього світу, ставлення до людей, звички, власне ставлення до процесу виховання. Діти розвиваються шляхом наслідування, копіювання дорослих. Необхідно, щоб із перших днів біля коліски дитини була педагогічно грамотна людина. На зниження педагогічної культури впливає падіння моралі в суспільстві. Негативно впливають на особистість і сучасні фільми, які демонструються на телебаченні. Складовими частинами педагогічної культури молодих батьків є вивчення традицій народу, особистий приклад та авторитет, орієнтація в особливостях виховного процесу дітей. Сучасні педагогічні дослідження даної проблеми й статистика свідчать про регрес педагогічної культури молоді, а це, у свою чергу, відбивається на

виховному процесі, адже батьки – наставники дитини, джерело, з якого вона черпає знання про навколишній світ, основу духовних знань, норму моралі.

Педагогічні проблеми молодой сім'ї:

- 1) відсутність єдиной стратегії виховання дитини;
- 2) недооцінка етапу дошкільного віку в розвитку особистості, незрозумінні його самооцінності та унікальності;
- 3) недостатня готовність молодих батьків до виконання виховної функції, причина якої криється в обмежених знаннях із вікової педагогіки, психології та фізіології, що виявляється в навичках догляду та вміння спілкуватися з дітьми;
- 4) некритичне ставлення до особистої педагогічної діяльності та здатності до прогнозування виховного процесу в сім'ї і його наслідків.

Як окрему педагогічну проблему Т. Алексєенко розглядає можливість молодих батьків у користуванні методами сімейного виховання дошкільників, особистісну поведінку батьків, яка не завжди є педагогічно доцільною, та спровоковану нею особистісну поведінку дітей, особливості первинної соціалізації, дитячої субкультури, впливу засобів масової інформації та індустрії розваг на формування особистості дитини. Ці проблеми ґрунтуються на рівні сформованості педагогічної культури молодих батьків, тому логічно постає проблема його підвищення.

Виховний потенціал сім'ї визначається сукупністю різних чинників сімейного життя, яке в різних сім'ях має різні рівні. Це залежить від структури сім'ї: повна– неповна, з одною дитиною чи кількома, від рівня сформованості педагогічної культури батьків (низький, середній, високий), від мікроклімату родини, особистісних якостей її членів, рівня загальної культури, від ціннісних орієнтацій, стилю спілкування, від визначеності й додержання стратегії виховання дитини, здоров'я батьків і дітей, наявності соціально-побутових умов і можливостей самореалізації особистості.

4. Під час опрацювання даного питання майбутнім педагогам варто усвідомити, що **педагогічна ситуація** – це фрагмент педагогічної діяльності, який містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості дітей (батьків), що їх враховує педагог, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Студентам слід наголосити на тому, що майстерність педагога полягає в умінні перетворити ситуацію на педагогічну задачу, тобто спрямувати умови, що склалися, на перебудову стосунків, наближаючись до поставленої педагогічної мети. Ситуація може не стати педагогічною задачею, якщо педагог її не помічає або ігнорує (ситуація + мета = задача).

Педагогічна задача – чітко сформульована проблема, що потребує вирішення на основі здобутих педагогічних знань.

Етапи розв'язання педагогічної задачі (за А. Зязюном):

- а) виявлення сюжету ситуації, характеристика персонажів, їх особистих і вікових особливостей, з'ясування мотивів поведінки;
- б) усвідомлення проблеми й формулювання педагогічної задачі;
- в) розробка проекту рішення (послідовність дій, засоби вирішення проблеми) педагогічної задачі;
- г) практична реалізація запланованого рішення;
- д) аналіз результату (педагог порівнює наслідки розв'язання задачі з поставленим завданням).

Вирішення педагогічної задачі в процесі рольової гри передбачає від учасників висунення педагогічних гіпотез і їх перевірку, аналіз проблеми, пошук шляхів її вирішення, вибір адекватних педагогічних методів, доцільне використання додаткової інформації, формулювання педагогічних висновків.

Використання педагогічних задач і ситуацій в основі рольової гри сприяє формуванню педагогічної культури в батьків, навичок педагогічного спостереження, умінню на практиці застосовувати здобуті знання, приймати вивірені педагогічні рішення.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте сутність педагогічної культури сучасної сім'ї.
2. У чому полягає зміст роботи педагога із сучасною сім'єю?
3. Які форми роботи із сучасною родиною вам відомі?
4. Обґрунтуйте основні проблеми педагогічної просвіти батьків дітей раннього віку на сучасному етапі.

Використана література до теми:

Л-14, Л-15, Л-33, Л-34, Л-35, Л-36, Л-72

Тема 4. Керівництво педагогічною просвітою батьків

Орієнтовний план обговорення теми

1. Особливості просвітницько-консультативної роботи педагога з різними типами сімей.
2. Проблеми взаємодії родинного та суспільного виховання.
3. Причини батьківських помилок у вихованні дітей раннього віку та шляхи оптимізації співпраці з педагогами.
4. Проблеми педагогічної просвіти батьків дітей раннього віку на сучасному етапі.

Основні поняття: взаємодія, методи взаємодії, співробітництво, типи сімей, андрагогіка, особливості навчання дорослих.

Практичне заняття

1. Зміст просвітницько-консультативної роботи з батьками дітей раннього віку.
2. Сучасні підходи до співпраці педагогів із родинами вихованців.
3. Особливості навчання дорослих.
4. Вправа “Гривня” (рекомендуємо проводити перед опрацюванням другого питання).
5. Диспут на тему “Чи може педагог через просвітницько-консультативну роботу впливати на морально-психологічний клімат сучасної родини”?

Лабораторне заняття

Варіант 1

Візне заняття. Ознайомлення з досвідом роботи ЦССМ. Відвідування тренінгового заняття.

План

1. Складання карти-схеми спостереження психолого-педагогічних впливів педагога на батьків дітей раннього віку за запропонованими критеріями (Дод.Ж).
2. Відвідування тренінгового заняття та застосування карти-схеми.
3. Круглий стіл із проблеми взаємодії.
4. Обговорення отриманих результатів. Оформлення лабораторної роботи та висновок до неї (у формі звіту).

Варіант 2

Робота в групах

Завдання: підготувати та провести одну з форм просвітницько-консультативної роботи для батьків дітей раннього віку (тему узгодити з викладачем).

План виконання роботи

1. Складання карти-схеми спостереження психолого-педагогічних впливів педагога на батьків дітей раннього віку за запропонованими критеріями (Дод.Ж).
2. Упродовж 20 хвилин групи готують одну з форм просвітницько-консультативної роботи (студенти орієнтуються на те, що в означених батьків обмаль часу, тому семінар повинен бути цікавим, змістовним, нетривалим).
3. Презентація роботи в групах (кожна група почергово презентує свою роботу; студенти-спостерігачі застосовують карти-схеми).
4. Обговорення отриманих результатів. Оцінювання роботи груп.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити зміст тренінгового заняття для роботи з батьками та навчально-методичні матеріали до нього. Тему узгодити з викладачем.

2. Скласти картотеку публікацій про проблеми сучасної молоді сім'ї, які впливають на формування особистості дитини з раннього віку.

3. Скласти таблицю "Індивідуальні й колективні форми роботи з батьками".

Методичні вказівки до практичного заняття № 4

1. Вивчення даної теми передбачає засвоєння студентами змісту просвітницько-консультативної роботи, де основну увагу зосереджено на готовності майбутніх фахівців до формування мотиваційного, змістового й конструктивного компонентів.

Формування мотиваційного компонента – стимулювання інтересів, бажань, потреб, цілеспрямованості до розвитку й вдосконалення, педагогічних спонукань до діяльності, визначення виховного ідеалу, мети й стратегії виховання дитини в сім'ї, складання відповідних планів і програм.

Формування змістового компонента – забезпечення батьків надійними й усвідомленими знаннями про виховання дитини в сім'ї з урахуванням специфіки й завдань її віку, розвитку, стану здоров'я, спрямованими на пізнання закономірностей і особливостей, формування соціально-цінних норм поведінки й відносин із довкіллям.

Формування конструктивного компонента – засвоєння всіх видів, форм, умінь, навичок, прийомів і методів виховного впливу на дитину та їх творче застосування у власній практиці.

Найвищий критерій сформованості педагогічної культури сім'ї – вихована, різнобічна дитина, в якій сформована адекватна самооцінка, потреба гуманних взаємин з іншими, з позитивною установкою на довкілля.

2. Аналізуючи сучасні підходи до співпраці педагогів із родинами вихованців, акцентуємо увагу студентів на засвоєнні таких понять:

Співробітництво – спілкування "на рівних", де для жодного учасника педагогічного процесу не існує привілеїв указувати, контролювати, оцінювати; вид відносин і взаємодій груп, що становить собою об'єднання зусиль при виконанні визначеної спільної діяльності, підпорядкованої основному її закону, спільності інтересів, цілей і єдності дій. Боротьба може мати різні види, проходити з різним ступенем загостреності, проводиться різноманітними засобами й методами, однак у її основі завжди є той чи інший конфлікт між групами, що вступили (чи вступають) у боротьбу; за формою спілкування взаємодія індивідів – суперечка, дискусія, дебати, нарада, конфлікт та ін.

Взаємодія – спосіб організації спільної діяльності, яка здійснюється на основі соціальної перцепції з допомогою спілкування. Головний момент у контексті "сім'я – дошкільний заклад" – особиста взаємодія педагога й батьків із питань виховання дитини в конкретній родині.

У педагогіці взаємодія визначається як складна ієрархічна й організована соціальна система, суб'єкти якої визначають її функціонування й розвиток.

Діалектичне взаємопроникнення її відносно самостійних компонентів приводить до якісних змін у кожній із взаємодіючих сторін, формуючи між ними нові стосунки.

Розрізняють такі види взаємодії:

- за характером перетворення: функціональну (відбувається в процесі виконання якої-небудь соціальної функції) і трансформаційну (групи й спільноти так чи інакше взаємодіють із метою змінення чи збереження суспільства);
- за характером відносин, що складаються в процесі взаємодії груп, можна виділити нейтралітет, співробітництво, боротьбу. Нейтралітет – ситуація, коли група не втручається у взаємодії інших груп. Але навіть зберігаючи суворий нейтралітет, група відчуває свої симпатії й антипатії до однієї з сторін.

4. З метою організації навчання дорослих, консультування, керівництва їх пізнавальною діяльністю варто націлити студентів на необхідність урахувати особливості андрагогічної підготовки, оскільки майбутні педагоги повинні бути готовими до:

1) створення батькам необхідних умов для оволодіння ними потрібними знаннями, вміннями, навичками;

2) заохочення дорослих до планування свого навчального процесу.

Андрагог – фахівець у галузі навчання, управління, консультування, соціальної, реабілітаційної, корекційної роботи в середовищі дорослих. Андрагогіка (від грец. *aner, andros* – дорослий чоловік + *ago* – веду) – педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка досліджує проблеми освіти, самоосвіти й виховання дорослих. Завданням андрагогіки є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання дорослих, використання для цієї мети засобів масової інформації, радіо й телебачення. Доросла людина володіє відносно сформованими фізіологічними й психологічними функціями, емоційно-вольовою сферою, достатньо високим рівнем самосвідомості: вона усвідомлює себе самостійною, незалежною в матеріальному (чи навпаки), юридичному, моральному, психологічному відношеннях особистістю; володіє певним життєвим досвідом у побутовій, професійній та соціальній сферах. Виходячи з такого уявлення, варто очікувати, що до процесу навчання (консультування) дорослий буде ставитися свідомо, відповідально, вмотивовано. Така зацікавленість визначається необхідністю за допомогою навчання (консультування) знайти шляхи до вирішення певної життєвої проблеми (сприяти розвитку та вихованню дитини). У навчальній діяльності дорослий, що навчається, опирається на свій життєвий (побутовий, професійний, соціальний) досвід, який здебільшого є відправною точкою в навчанні (Дод. Б – Б 1).

Особливості навчання дорослих:

- 1) дорослий усвідомлює себе цілком самостійною, контрольованою особистістю;
- 2) має певний життєвий досвід (позитивний чи негативний), який є важливим чинником його подальшого навчання;
- 3) його готовність до навчання (мотивація) визначається бажанням за допомогою навчальної діяльності (консультування) знайти шляхи до вирішення життєво важливих проблем і досягнути конкретної мети;
- 4) прагнення до негайної реалізації отриманих знань, умінь, навичок;
- 5) навчальна діяльність здебільшого зумовлена часовими, просторовими, професійними, освітніми, соціальними факторами (умовами).

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте термін “взаємодія”.
2. Перелічіть відомі вам види взаємодії.
3. У чому полягають особливості взаємодії з різними типами сімей?
4. Визначте основні особливості навчання дорослих.
5. Дайте визначення поняття “андрагогіка”.
6. У чому ви вбачаєте зміст просвітницько-консультативної роботи педагога з батьками дітей раннього віку?
7. Охарактеризуйте основні проблеми педагогічної просвіти молодих батьків на сучасному етапі.

Використана література до теми:

Л-5, Л-11, Л-15, Л-22, Л-42, Л-56, Л-69, Л-70, Л-71

Тема 5. Консультування сім'ї

Орієнтовний план обговорення теми

1. Теоретичні засади консультування сім'ї.
2. Поняття про консультування сім'ї.
3. Етапи та особливості консультування сімей різних типів.

Основні поняття: консультування сім'ї, консультативний центр, патронаж, регламентування, інструктування, інформування.

Практичне заняття

1. Консультативний центр. Особливості його роботи.
2. Форми й методи консультування сім'ї.
3. Законодавчо-нормативні засади консультативної діяльності з батьками вихованців.

4. Патронаж у системі освіти.
5. Вправа “Групування” (*пропонуємо проводити перед опрацюванням першого питання*).

Завдання

Написати на дошці слово “консультування”.

Студентам пропонують по черзі називати слова, які асоціюються в них із цим словом.

Запис слів на дошці.

Підсумок.

6. Вправа “Чарівне яблучко” (*цією вправою пропонуємо завершити опрацювання даної теми*).

Завдання

Студентам пропонують перелічити теми, з яких вони готові проконсультувати батьків дітей раннього віку.

Лабораторне заняття

1. Розробити зміст консультацій для батьків дітей раннього віку з питань їх виховання та розвитку (за попереднім погодженням тем із викладачем).
2. Рольова гра “Консультування”.

Методичні вказівки до проведення гри.

У процесі проведення навчально-педагогічної гри варто враховувати особливості навчання дорослих, оскільки доросла людина володіє відносно сформованими фізіологічними й психологічними функціями, емоційно-вольовою сферою, достатньо високим рівнем самосвідомості: вона усвідомлює себе самостійною, незалежною в матеріальному (чи, навпаки), юридичному, моральному, психологічному відношеннях особистістю; володіє певним життєвим досвідом у побутовій, професійній та соціальній сферах. Виходячи з такого уявлення, варто очікувати, що до процесу навчання (консультування) дорослий буде ставитись свідомо, відповідально, вмотивовано. Така зацікавленість визначається необхідністю з допомогою навчання (консультування) знайти шляхи до вирішення певної життєвої проблеми (сприяти повноцінному розвитку та вихованню дитини). Таким чином, у ході проведення гри потрібно пам'ятати про властиву дорослим присутність відчуття власної гідності, вміння володіти собою і бажання до незалежності. Варто враховувати, що найкраще дорослі навчаються в таких навчальних ситуаціях, які дозволяють їм аналізувати альтернативні варіанти і різні концепції з опорою на свої відчуття та досвід.

Напередодні гри за 10–15 днів до її проведення відбувається розподіл ролей між учасниками та даються інструктивні вказівки. Студентів ознайомлюють із системою оцінювання (стимулювання):

1. Правильне виконання ролі з внесенням конкретних рекомендацій по суті проблеми, що розглядається (5 балів).

2. Активна участь дій і пропозицій інших учасників гри (+ 1 бал).
3. Вироблення формальних, некваліфікованих рекомендацій (- 2 бали).
4. Досконале рецензування експертами ролі учасника гри з конкретними пропозиціями (5 балів).
5. Рецензія, підготовлена на низькому рівні (- 2 бали).
6. Активна й ділова участь у дискусії (+ 1 бал).
7. Несерйозне ставлення до виконання ролі (- 2 бали).

II. Розподіл ролей між учасниками гри:

1. Керівник “Школи молодих батьків”.
2. Консультант-психолог.
3. Консультант-фахівець із питань раннього розвитку.
4. Консультант-педіатр.
5. Експерти (8 чоловік).
6. Батьки дітей раннього віку.

III. Інструктивні вказівки виконавцям ролей.

1. Керівник “Школи молодих батьків” повинен забезпечити відповідні морально-психологічні, сприятливі фізичні, часові умови для всіх учасників даного процесу.
2. Консультанти готують мікровиступи з актуальних питань виховання та розвитку дітей раннього віку, готуються давати відповіді на запитання батьків.
3. Експерти глибоко вивчають тему. Виступають із критичним аналізом повідомлення консультанта, вносять конкретні пропозиції щодо висвітлення теми.
4. Батьки дітей раннього віку уважно слухають виступ консультанта, готуються задавати питання стосовно виховання та розвитку дитини.

Хід гри.

Проведення гри починається з того, що викладач оголошує її тему, мету й завдання, коротко характеризує навчально-педагогічну ситуацію, підкреслює роль і відповідальність кожного учасника, звертає увагу на відповідність суворого дотримання режиму й дисципліни під час проведення навчально-педагогічної гри.

Після закінчення гри проводиться дискусія з участю експертів із кожної ролі та всіх бажаючих.

Підбиття підсумків гри.

Після завершення навчально-педагогічної гри й дискусії викладач підбиває підсумки, вносить необхідні поправки й уточнення в дії учасників. Допомагає, якщо в цьому виникає потреба, виробити оптимальне рішення й сформулювати науково обґрунтовані висновки щодо того, яким має бути групе

консультування молодих батьків з урахуванням педагогічних проблем молодого сім'ї.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробіть тематику консультацій для батьків стосовно виховання та розвитку дітей раннього віку.

2. Напишіть твір-есе на тему: “Консультацію на яку тему і в якого педагога минушини (сучасності) я б хотіла отримати стосовно виховання та розвитку своєї дитини (своєї майбутньої дитини)”.

Методичні вказівки до практичного заняття № 5

1. Розглядаючи означене питання, варто зауважити, що на сучасному етапі чимало дослідників указують на необхідність консультування батьків із приводу виховання дітей (В. Сухомлинський, А. Макаренко, З. Зайцева, В. Постовий, І. Підласий, А. Холман, Д. Строган, С. Харві та ін.).

Консультування сім'ї – двобічний процес, який передбачає спільну діяльність педагога з сім'єю, спрямовану на збереження її цілісності, розвитку, подолання труднощів і протиріч життєдіяльності. Особливості проблем, розвитку й структура сім'ї зумовлюють вибір форм і методів, схем консультування сім'ї в кожному конкретному випадку. Консультування вимагає ретельного вивчення сім'ї і роботи з нею як із системою, де вплив одного члена родини відбивається різною мірою на інших. Консультування передбачає виконання педагогом діагностичної, пропедевтичної, корекційної, прогностичної, просвітницької та інших функцій через організацію спілкування із сім'єю.

Консультативний центр – це форма здобуття дітьми дошкільної освіти, активне залучення сім'ї до навчально-виховного процесу. Мета консультативного центру – реалізація Закону України “Про дошкільну освіту”, охоплення дошкільною освітою дітей мікрорайону, які не відвідують дошкільні навчальні заклади міста.

Основними завданнями консультативного центру є:

- створення умов для проведення освітньо-виховної роботи з дітьми, які не відвідують ДНЗ, відповідно до вимог програми “Малятко”, Базового компонента дошкільної освіти в Україні;
- надання батькам якісної консультативної допомоги з боку кваліфікованих педагогів-фахівців;
- розробка та втілення в життя інноваційного змісту, форм і методик навчально-виховного процесу з дітьми, які не відвідують ДНЗ із різних причин (діти раннього віку; малозабезпечені; діти-інваліди; з високим рівнем доходів тощо).

Пріоритетним напрямом діяльності консультативного центру є створення освітянської служби сервісу. Її основним завданням є розробка спеціальних

програм та їх методичного забезпечення для окремих категорій батьків, діти яких не відвідують ДНЗ.

2. Слушно наголосити на тому, що в процесі консультування сім'ї варто скористатися такими методами, які дають можливість об'єктивно проконсультувати членів родини стосовно тієї чи іншої проблеми.

Методи консультування – це способи здійснення вербального спілкування клієнта й консультанта:

Регламентування – застосування організаційних положень, необхідних для успіху консультування (час на роботу, на міркування, на зустріч). Це дисциплінує клієнта, організовує його роботу з консультантом.

Ранжування альтернатив – експерт упорядковує за перевагою всі наявні вирішення досліджуваних проблем.

Переконання – метод розладнання неправильних переконань із подальшою їх перебудовою.

Підтримування – здійснюється з метою зменшення занепокоєння, підвищення самооцінки клієнта.

Інструктування – роз'яснення умов, обставин, перспектив роботи, наслідків проблеми, можливих труднощів, попередження можливих помилок.

Приклад – це показ дій інших людей в подібних обставинах. Показ може бути словесним, за допомогою аудіо- та відеоапаратури, супроводжується описом ситуації, якостей людини, її ресурсів і можливостей.

Заохочення – схвалення дій і міркувань клієнта з метою закріплення позитивних дій і міркувань.

Інформування – передача інформації клієнтові без оцінок її та клієнта, але з урахуванням особливостей його проблеми.

Форми консультування сім'ї – певним чином упорядкована структура комунікативної діяльності педагога, яка зумовлена метою, логікою та методами консультування на окремих етапах роботи в конкретних обставинах. Їх поділяють (за І. Трубавіною):

- а) за місцем проведення: виїзне, стаціонарне, пересувне;
- б) за кількістю учасників: групове, індивідуальне, масове;
- в) за часом: тривале, одноразове;
- г) за мірою допомоги: надання потрібної інформації, спільний аналіз проблем, надання порад, рекомендацій, робота за контрактом.

3. У статті 3 “Державна політика у сфері дошкільної освіти” Закону України “Про освіту” наголошено про державну допомогу сім'ї у вихованні дитини ... , забезпечення розвитку та доступності дошкільної освіти. Відповідно державна освіта є доступною і дітям раннього віку, які не відвідують дошкільний навчальний заклад. До основних віднесемо шляхи надання консультативно-педагогічної допомоги родині вихованця згідно з вимогами державної політики

до дошкільної освіти та державної політики стосовно молодих сімей, яка реалізується відповідно до положень і завдань, визначених Програмою “Українська родина” (постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2001 р. № 243); Національною програмою “Репродуктивне здоров'я 2001–2005”, затвердженою Указом Президента України від 26.04.2001 р. № 203”, Національним планом дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві на 2001–2005 рр. (постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р. № 479), Указом президента України від 04.07.2005 р. №1013/2005 “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні”, яким передбачено докорінне поліпшення навчально-виховної роботи з дітьми та учнями, Постановою Міністерства освіти і науки України “Стратегія розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.” (наказ від 17.09.2004 р. № 734) та наказом “Про організацію діяльності регіональних психолого-медико-педагогічних консультацій” (від 17.08.2004 р. № 661), якими передбачено у 2005/06 навчальному році завершити створення в усіх районах та містах центрів практичної психології і соціальної роботи та ПМПК.

4. Розглядаючи поняття “патронаж” у системі освіти, варто звернути увагу студентів на те, що у статті 22 Закону України “Про освіту” сказано, що соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища. забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють.

Патронаж (*від франц. patronage*) – заступництво, піклування – форма медичного обслуговування дітей раннього віку з метою здійснення оздоровчих і профілактичних заходів.

Патронаж – передача на виховання та навчання в сім'ї громадян дітей-сиріт або тих, що втратили батьків.

Питання для самоконтролю

1. У яких випадках, на ваш погляд, доцільно здійснювати консультування сім'ї вдома?
2. Чи є відмінності в консультуванні чоловіка й жінки?
3. Подумайте, яких знань і вмінь вам не вистачає для успішного консультування сім'ї. Як їх набути шляхом самоосвіти?
4. Назвіть основні форми консультування сім'ї.
5. Обґрунтуйте поняття “патронаж”.
6. Назвіть основні методи консультування сім'ї.
7. Проаналізуйте основні законодавчо-нормативні засади консультативної діяльності з батьками дітей раннього віку.

Використана література до теми:

Л-7, Л-8, Л-43, Л-44, Л-47, Л-50, Л-58

Тема 6. Етика просвітницько-консультативної роботи педагога із сім'єю

Орієнтовний план обговорення теми

1. Поняття про етику просвітницько-консультативної роботи педагога з сім'єю.
2. Морально-етичні норми в поведінці педагога-консультанта.
3. Культура професійного педагогічного спілкування з батьками вихованців.

Основні поняття: особистісно-професійні якості, професійна етика, етичні принципи, цінності, об'єктивність, толерантність, конфіденційність, компетентність.

Практичне заняття

1. Роль етики в роботі із сім'єю.
2. Етичні цінності роботи із сім'єю.
3. Етичні принципи співпраці з родинами.
4. Гра “Скажи про мене щось хороше” (*Робота в трійках. Пропонуємо проводити перед опрацюванням першого питання*).
5. Робота в групах. Вправа “Скульптура”.

Завдання

1. Упродовж 10 хвилин виокремити 2–3 якості особистості, які необхідні дорослому (педагогові, батькам) для успішної взаємодії з дітьми раннього віку.
2. Якості продемонструвати у вигляді скульптури: без слів, із допомогою невербальних засобів спілкування. У створенні скульптури бере участь уся команда. Студенти відгадують, які ж якості відображено в скульптурі.
3. Обговорення результатів роботи в групах.

Лабораторне заняття

1. Робота в групах. Складіть ідеальну модель консультанта сім'ї за планом:
  1. Знання.
  2. Уміння.
  3. Якості особистості.

Обґрунтуйте відповідь. Подумайте, чим ця модель відрізняється від професіограми педагога.

2. Спрогнозуйте, якими особистісно-професійними якостями педагога-консультанта вам необхідно оволодіти. Аргументуйте свій висновок результатами виконання тестів, що наводяться далі (Дод. 3 – 3 2).
3. Робота в групах. Вправа “Впевнені, невпевнені, грубі відповіді”.

Завдання

Кожній групі студентів пропонують змоделювати ситуацію у якій педагог-консультант відповідає на запитання чи прохання батьків так, як відповіла б

груба, підла людина (агресивний підхід); невпевнена (пасивний підхід); упевнена людина (дипломатичний підхід):

- ви дуже поспішаєте, а хтось з батьків попросив вас затриматись...;
  - людина, яку ви осуджуєте, просить у вас просвітницько-консультативної допомоги...;
  - ви вже повторили два рази, але клієнт вас на розчув... .
4. Вправа “Лист самому собі”.

Завдання

На останньому занятті студенти отримують свої листи і узгоджують власні досягнення з попередніми очікуваннями.

Круглий стіл з даної проблеми.

Завдання для самостійної роботи

1. Доберіть тести для діагностики професійних якостей особистості.
2. Охарактеризуйте основні джерела розвитку професійної етики педагога.
3. Запропонуйте власну систему педагогічної просвіти батьків дітей раннього віку.

Методичні вказівки до практичного заняття № 6

1. Характеризуючи перше питання, слід зазначити, що професійна етика педагога (за В. Лобановим) – це наука, яка вивчає всі моральні аспекти діяльності професіонала, а саме: цінності, стандарти та норми, зовнішнє середовище (умови, в яких здійснюється діяльність), поведінку.

Об'єктом етики педагога є його професійна мораль, предметом – цінності, принципи, мета діяльності, поведінка, яка відповідає нормам суспільства.

Професійна мораль педагога враховує вчинки, мотиви та умови етичної поведінки, шляхи формування моральних принципів. Джерелами розвитку етики педагога є: вивчення, узагальнення досвіду минулого в роботі педагогів (історичний аспект); вивчення закордонного досвіду; пошук та вивчення кращих зразків вітчизняних надбань; вивчення національних особливостей, традицій; використання надбань інших наук, які стосуються етики педагога.

Етична свідомість – це погляди, цінності, принципи, переконання особистості, які регулюють її поведінку й ставлення до навколишнього світу, людей, самого себе.

Етична свідомість включає: розуміння основних норм, принципів, мотивів і цінностей; основних категорій: добра і зла, обов'язку, відповідальності, справедливості, сенсу життя, щастя, честі, гідності, совісті тощо.

2. А. Маслоу вважав, що цінністю є те, що людина обирає. Він виділяв цінності біологічні, соціальні, духовні. Отже, цінності мають ієрархію, можуть бути спрямованими на задоволення потреб, самозбереження чи розвиток.

У роботі із сім'єю педагог опирається на цінності різних рівнів і виду. За І. Трубавіною, вони можуть бути:

1. Біологічні.
2. Соціальні: загальнолюдські, українського слов'янства (народні), громадянські, сімейного життя, особистого життя.
3. Духовні: пов'язані зі специфікою професійної діяльності, етичної відповідальності перед професією, пов'язані з потребою професійної самореалізації, самоствердження.

Рівні цінностей: 1) відтворення та збереження, задоволення потреб; 2) самоствердження; 3) орієнтир для розвитку.

У кожного педагога – своя власна ієрархія цінностей, але знати й керуватися він повинен усіма.

3. Аналізуючи етичні принципи співпраці педагога з родинами, варто наголосити на тому, що вони характеризують певну цілісну лінію поведінки людини, стають складовими її характеру, є основою професійної моралі, які відбивають цінності й дають загальний напрямок професійній діяльності.

Принцип *демократизму* полягає в налагодженні зв'язків між педагогом та батьками на основі довірливих стосунків. Передбачає врахування мінливих обставин, мобілізацію творчих професійних здібностей, дотримання норм та правил спілкування, поваги й чуйності до людини.

Принцип *об'єктивності* передбачає реальне сприйняття проблем сім'ї, схвалення успіхів і розуміння причин невдач із подальшою їх корекцією. Передбачає цілісне вивчення сім'ї і системний підхід у роботі з нею, застосування аналізу й синтезу, співпрацю з фахівцями інших галузей, виявлення і врахування потреб сім'ї щодо запропонованих заходів.

Принцип *толерантності* означає повагу, сприйняття та розуміння культур світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості, дотримання своїх переконань і визнання такого ж права за іншими.

Принцип *конфіденційності* передбачає збереження професійної таємниці, повагу до приватного життя сім'ї.

Принцип *компетентності* означає, що просвітницько-консультативну роботу із сім'єю може здійснювати лише особа, яка має для цього професійну освіту й володіє професійно-педагогічною майстерністю.

Принцип *солідарності* передбачає спрямованість на допомогу й підтримку, які базуються на співчутті, усвідомленості спільного в інтересах родини.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність етичних принципів у роботі із сім'єю.
2. Перелічіть основні етичні цінності співпраці педагогів із родинами вихованців.
3. Обґрунтуйте поняття “етична свідомість педагога”.
4. Які професійні якості потрібно розвивати, щоб досягти співпраці й співтворчості в педагогічній взаємодії з батьками дітей раннього віку.

5. Розкрийте суть поняття “цінності”.

6. Прокоментуйте класифікацію цінностей за критерієм морально-етичної самореалізації людини.

7. Які психолого-педагогічні методи використовують для діагностики цінностей особистості?

Використана література до теми:

Л-31, Л-57, Л-67, Л-68

III. Орієнтовна тематика рефератів

Українське дитинознавство й сучасне сімейне виховання.
Роль сім'ї у формуванні особистості дитини з раннього віку.
Формування батьків як педагогів.
Роль батька у формуванні особистості дитини.
Проблеми формування педагогічної культури сучасних батьків.
Трудове виховання в умовах родини.
Робота з батьками в сільській місцевості.
Методи вивчення сім'ї.
Авторитет батьків і його вплив на розвиток особистості дитини.
Особливості роботи педагога з неблагополучними сім'ями.
Майбутня особистість і морально-психологічний клімат сучасної родини.
Педагогічна просвіта батьків за рубежом.
Дидактичні та рольові ігри в системі професійної підготовки педагога до роботи з батьками дітей раннього віку.
Вплив рольових ігор на розвиток особистості майбутнього педагога.

Орієнтовна тематика бесід із батьками: про індивідуальні особливості дитини, характер її стосунків з іншими членами родини, про роль матері й батька у вихованні дитини з раннього віку.

Орієнтовна тематика проведення консультацій:

Роль раннього дитинства в становленні особистості дитини.
Роль сім'ї у формуванні особистості дитини в перші роки життя.
Вплив взаємовідносин батьки-діти на виховання малюка.
Особистість дитини раннього віку й умови її формування.
Роль особистого прикладу батьків у вихованні дитини.
Самостійність дитини й умови її формування в родині.
Чи варто заколисувати дитину.
Виховуємо помічника.
Роль гри в розвитку особистості дитини з немовлячого віку.

Орієнтовна тематика занять у школі молодих батьків:

Роль сім'ї у формуванні особистості дитини.
Причини типових помилок виховання дітей і шляхи їх усунення в умовах сім'ї.
Гігієна, режим та харчування дитини раннього віку.
Ігри в житті й розвитку дитини.
Вплив сімейного спілкування на формування особистості.
Роль позитивних емоцій в розвитку дитини раннього віку.
Організація здорового способу життя сім'ї.

Орієнтовна тематика батьківських конференцій:

Авторитет батьків у вихованні дитини.
Сімейні традиції і свята.
Педагогічна культура сім'ї.
Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.

Словник

Авторитет – повага й загальне визнання впливу особи, що ґрунтується на її знаннях, чеснотах, досвіді, вмільх діях, здібностях.

Авторитет батьків – висока значущість особистих якостей та життєвого досвіду батьків у очах дітей, що є великою силою батьківського впливу на підрастаюче покоління. Від справжнього авторитету батьків відрізняється фальшивий авторитет, що полягає в обожнюванні дитини, задоволенні всіх її бажань і капризів або, навпаки, придушенні особистості дітей, занадто суворих стосунках з ними.

Авторитет педагога – необхідна умова успішного навчання і виховання. Зумовлюється авторитет педагога загальноновизнаними позитивними якостями: відповідальністю, ерудованістю, великодушністю, справедливістю, принциповістю, витонченою педмайстерністю, зокрема вмінням поєднувати теорію з практикою.

Адаптація – комплекс процесів і дій, спрямованих на пристосування до змінних умов існування.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності – приведення в активний діяльний стан розумових, моральних і фізичних сил учнів із допомогою спеціальних методичних прийомів для досягнення конкретної мети.

Активна життєва позиція – відносно стійка усвідомлювана система ставлення особистості до суспільства, до окремих людей, до самої себе, а також система настанов, мотивів, цінностей, якими особистість керується у своїй діяльності.

Актуалізація – відтворення в пам'яті системи провідних знань (понять, положень, правил, фактів, уявлень тощо, життєвого досвіду, а також раніше засвоєних способів учіння (умінь, навичок, логічних операцій, прийомів), які виступатимуть інструментом в одержанні та переробці нової інформації.

Актуальність – важливість, значимість чого-небудь на даний момент.

Алгоритмізація – це етап розв'язання навчальної чи виховної задачі (проблеми), на якому визначається і обґрунтовується педагогом послідовність дій (алгоритм) її розв'язання.

Аналіз – уявне або реальне розчленування об'єкта на елементи, розкладання цілого на частини за допомогою практичних дій і розумових операцій.

Анкетування – технічний засіб здійснення певного дослідження: складання, розповсюдження, вивчення та аналіз системи питань (анкет) із метою виявлення стану досліджуваної проблеми (її аспектів) на даний момент.

Аудиторія – соціальна група, на яку в процесі прямого (безпосереднього) чи опосередкованого спілкування здійснюється цілеспрямований вплив із метою її інформування, навчання, переконання, стимулювання до певних практичних дій; приміщення в навчальному закладі, в якому відбуваються заняття.

Вікові особливості – комплекс фізичних, пізнавальних, інтелектуальних, мотиваційних, емоційних якостей, характерних для більшості людей даного віку.

Батьківські збори – робота з колективом батьків учнів. Це форма організації спільної діяльності батьків і вчителів, яка передбачає їх присутність, спілкування з метою підбиття підсумків, обговорення питань, прийняття рішень.

Батьківські університети – це заклади, які розраховані на постійний склад слухачів, де систематично проводяться лекції і практичні заняття. Мета організації цієї форми – розгортання пропаганди серед населення, надання батькам допомоги й поширення знань із виховання та навчання дітей в умовах сім'ї, сприяння поглибленню зв'язків між школою і сім'єю.

Батьківські педагогічні конференції – форма роботи з батьками, яка була популярною в 60-ті роки. Передбачала доповіді педагогів та батьків з актуальних проблем сімейного виховання, відповіді на запитання й обмін досвідом родинного виховання з певної проблеми.

Ввічливість – якість, яка характеризує поведінку людини, для якої повага до людини є повсякденною нормою поведінки і звичним способом спілкування з оточуючими.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох суб'єктивних і об'єктивних факторів, планомірний вплив батьків і суспільства на вихованців.

Вимогливість – здатність ставити високі моральні вимоги до людини й визнавати її відповідальність за їх виконання.

Відвідування вдома – ефективна форма індивідуальної роботи педагога з батьками. При відвідуванні родини вчитель знайомиться з умовами життя учня, розмовляє з батьками про його характер, інтереси й нахили, про ставлення до батьків, до школи, інформує батьків про успіхи їхньої дитини, дає поради з виконання домашніх завдань, попереджає батьків про наслідки недбалого ставлення до дитини, застосування щодо неї різних видів насильства, про відповідальність батьків за виховання й розвиток дітей, заходи, які можуть бути застосовані до батьків у разі невиконання своїх функцій.

Взаємодія – спосіб організації спільної діяльності, яка здійснюється на основі соціальної перцепції з допомогою спілкування. Головний момент у контексті “сім'я – дошкільний заклад” – особиста взаємодія педагога і батьків з питань виховання дитини в конкретній родині.

Упевненість у собі – переживання людиною своїх можливостей як адекватних поставленим життєвим задачам.

Гнучкість – здатність адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях.

Гуманізм – визнання цінності людської особистості, її права на вільний розвиток і реалізацію своїх можливостей.

Гуманізація – процес, в основі якого лежить світогляд, пронизаний повагою до людської гідності, турботою про її благо.

Дискусія в навчанні – словесний метод навчання, який передбачає організацію спільної мовної діяльності учасників щодо висунення різних гіпотез (точок зору) з метою відбору, пошуку правильної серед них і використання її для вирішення певної проблеми.

Дисципліна – обов'язкове для всіх членів колективу дотримання встановленого порядку, правил.

Досвід – засноване на практиці чуттєве пізнання дійсності; єдність знань, умінь, навичок, переживань, розмірковувань, реалізованих прагнень, звичок людини.

Душевність – моральна риса особистості, що засвідчує теплоту й щирість її ставлення до інших.

Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити “для інших”.

Емоційний комфорт – стан максимальної зручності, задоволення, захищеності.

Здібності – психічні властивості особистості, володіючи якими людина може успішно виконувати ту чи іншу діяльність.

Емпатія – здатність відчувати емоційний стан іншої людини, адекватно на нього відгукуватися.

Ессе – жанр філософської, етнічної, літературно-критичної, художньої, публіцистичної літератури, що поєднує підкреслено індивідуальну позицію автора з невимушеним, часом парадоксальним викладом, орієнтованим на розмовну мову.

Життєва перспектива – усвідомлене освоєння особистістю свого майбутнього; здатність виробляти щодо нього прогностичні оцінки.

Здібності – психічні властивості, які ґрунтуються на природних задатках і є передумовою успішного виконання людиною певних видів діяльності, засвоєння нею знань, умінь, навичок.

Зона найближчого розвитку – розбіжність у рівні складності завдань, які дитина розв'язує самостійно та під керівництвом дорослого.

Індивідуальність – особистість у своїй неповторності, своєрідності, унікальності.

Інноваційні процеси – перетворення; введення нового, яке має відмінні від традиційних властивості й пов'язане зі змінами смислових орієнтирів.

Інтеграція – об'єднання в ціле певних частин, елементів.

Інформативність – насиченість змістом; кількість відомостей, знань.

Інтелект – загальні розумові здібності людини, що дає змогу успішно розв'язувати інтелектуальні задачі.

Компетентність – сукупна характеристика людини щодо відповідальності її життєвим умовам і вимогам життя та природним можливостям; володіння досвідом, який дає змогу висловлювати зважене судження, займати певну позицію.

Компетенція – коло питань, у яких особа добре поінформована, коло повноважень, прав.

Комунікабельність – риса особистості, яка виявляється у товариському ставленні до інших, готовності та вмінні ініціювати, налагоджувати, підтримувати контакти з ними.

Комфорт – зручність, стан рівноваги; спокій, затишок.

Консультант – компетентний фахівець, службовим обов'язком якого є поради з окремих питань його спеціальності, допомога особам, що звертаються за порадою.

Консультації – форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями допомоги батькам із різних проблем родинного виховання. Ці проблеми є непередбачуваними для вихователя, тому консультування вимагає від нього не тільки глибокої підготовки, але й уміння проаналізувати проблему, виділити її причини та наслідки, володіння системним підходом у розв'язанні проблем.

Консультування сім'ї – двобічний процес, який передбачає спільну діяльність педагога й сім'ї, спрямовану на збереження її цілісності, розвиток, подолання труднощів і протиріч життєдіяльності. Особливості проблем, розвитку й структура сім'ї зумовлюють вибір форм і методів, схем консультування сім'ї в кожному конкретному випадку. Консультування вимагає ретельного вивчення сім'ї і роботи з нею як із системою, де вплив одного члена родини відбивається різною мірою на інших. Консультування передбачає виконання педагогом діагностичної, пропедевтичної, корекційної, прогностичної, просвітницької та інших функцій через організацію спілкування із сім'єю.

Консультативний центр – це форма здобуття дітьми дошкільної освіти, активне залучення сім'ї до навчально-виховного процесу.

Концепція – система наукових поглядів на ті чи інші явища.

Культура – сукупність досягнень, надбань людини у її морально-духовному розвитку.

Креативність – творчі можливості людини, які виявляються у мисленні, почуттях, спілкуванні, діяльності, характеризують особистість у цілому.

Кризи вікові – умовна назва переходів від одного вікового етапу до іншого. На цих етапах відбувається докорінна зміна всієї соціальної ситуації розвитку дитини – змінюються стосунки з дорослими, одні види провідної діяльності змінюються на інші.

Критерій – ознака, за якою здійснюється оцінка когось-чогось; мірило оцінки.

Лекція – послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, лекція-спогад, науково-популярна.

Любов – моральне почуття, яке полягає в стійкій, свідомій та самовідданій прихильності людини до когось, чогось.

Міжпредметні зв'язки – комплексний підхід до виховання і навчання, який дає змогу виділити як головні елементи змісту освіти, так і зв'язки між предметами.

Міміка – виражальні рухи м'язів обличчя людини, які супроводять її переживання, думки, наміри.

Мотив – спонукальна причина дій та вчинків людини.

Мотивація – система мотивів, яка спонукає особистість до активної діяльності заради досягнення значущої мети.

Мораль – система поглядів та уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку.

Моральність – вид практичної діяльності, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, суб'єктивними нормами та принципами.

Навчання – організований педагогом процес формування в дитини пізнавальної активності, пробудження потреби у нових знаннях.

Навчання вдома – ще одна форма взаємодії родини і педагогів. Відповідно до Закону “Про освіту” батьки мають право на вибір форми засвоєння освітніх програм. Серед них названа й сімейна освіта, за якою дитина самостійно, з допомогою батьків чи педагогів, які працюють на договірній основі, засвоює визначений програмою обсяг знань, а потім проходить у загальноосвітній установі проміжні й підсумкову атестації.

Оптимізм – упевненість у тому, що у світі володарює позитивне начало, добро.

Освіта – процес набуття людиною в процесі виховання та навчання базису особистісної культури, духовного обличчя.

Освітній простір – форма існування та поширення освітніх ідей і технологій.

Особистість – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей.

Оцінка – думка, міркування про якість, характер, значення чогось, ставлення до явищ, предметного світу, діяльності, поведінки, з'ясування їх відповідності певним нормам.

Патронаж (від франц. *patronage*) – заступництво, піклування – форма медичного обслуговування дітей раннього віку з метою здійснення оздоровчих і профілактичних заходів.

Патронат – передача на виховання та навчання в сім'ї громадян дітей-сиріт або тих, що втратили батьків.

Педагогічний десант – виступи педагогів на підприємствах, в установах, де працюють батьки, у мікрорайонах, на літніх майданчиках. Тематика виступів – проблеми, які хвилюють батьків.

Педагогічні здібності – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Педагогічні здібності насамперед передбачають відповідну спрямованість особи (світоглядну, моральну тощо), ділові якості (спеціальні педагогічні вміння, ділові навички, досвід); риси характеру (уміння спілкуватися з дітьми та батьками).

емоційна врівноваженість тощо). Педагогічні здібності ґрунтуються на відповідних нахилах та інтересах до педагогічної діяльності, вони виникають і вдосконалюються під час педагогічної практики і є передумовою для формування педагогічної майстерності.

Педагогічна емпатія – співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей.

Педагогічна задача – чітко сформульована проблема, що потребує вирішення на основі здобутих педагогічних знань. Вирішення педагогічної задачі в процесі рольової гри передбачає від учасників висунення педагогічних гіпотез і їх перевірку, аналіз проблеми, пошук шляхів її вирішення, вибір адекватних педагогічних методів, доцільне використання додаткової інформації, формулювання педагогічних висновків.

Педагогічна культура батьків – складне, інтегративне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності. Компоненти педагогічної культури батьків: моральна культура, культура мислення, комунікативна культура, мовленнєва культура, дидактична культура, культура праці, правова культура, економічна культура, естетична культура, фізична культура, культура способу життя.

Педагогічна культура сім'ї – це показник її загальної культури, в якій відображено накопичений людством досвід виховання дітей у сім'ї, в основі якого наукові знання та досвід народної педагогіки.

Педагогічна рефлексія – вміння батьків аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок.

Педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості дітей (батьків), що їх враховує педагог, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Потреба – об'єктивна необхідність у чомусь, внутрішня спонука активності особистості.

Практикум – це форма вироблення в батьків педагогічних умінь із виховання дітей, ефективного вирішення будь-яких педагогічних ситуацій, своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів.

Пропедевтика (від грец. *propaideno* – попередньо навчаю) – невеликий підготовчий вступний курс до будь-якої науки. Вводиться до навчальних занять у вигляді вступів, оглядів тощо з метою розкрити значення певної науки для життя людей, її ролі й місця в системі наук.

Професіограма – перелік і опис загальнотрудових і спеціальних умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності.

Рефлексія – вид пізнання, в ході якого особистість стає сама об'єктом свого спостереження; вміння виділити підставу професійної діяльності, вчинку, відносин, життєвих труднощів як своїх, так і батьків вихованців.

Рішучість – здатність приймати і втілювати в життя швидкі, обґрунтовані й тверді рішення.

Розвиток – процес кількісних і якісних змін у становленні особистості, її ціннісного ставлення до навколишнього світу та самої себе.

Рольові ігри – колективна творча діяльність із вивчення рівня сформованості педагогічних умінь батьків і їхнього формування. Методика рольової гри передбачає визначення теми, складу учасників, розподіл ролей між ними, попереднє обговорення можливих позицій і варіантів поведінки учасників гри. Важливо програти кілька варіантів (позитивних чи негативних) поведінки учасників гри і шляхом спільного обговорення вибрати оптимальний для конкретної ситуації варіант дій.

Самовладання – здатність і звичка людини контролювати чуттєвий бік власної психіки (почуття, емоції, бажання, звички, здібності) й підкоряти свою діяльність усвідомленим задачам і моральним вимогам.

Самовиховання – усвідомлена практична діяльність, спрямована на повну реалізацію себе як особистості, суб'єктивне управління цією діяльністю, що передбачає наявність стійкої настанови на самовдосконалення; правильність самооцінки; ефективність самоконтролю.

Самоосвіта – спрямована систематична освітня діяльність, якою керує сама особистість, зосереджуючись переважно на роботі з джерелами інформації.

Саморозвиток – усвідомлена діяльність, спрямована на вдосконалення особистості відповідно до вимог професії, що ґрунтується на таких позиціях: предметній і методичній, особистісній (особливості й риси особистості, спрямованість, відповідальність, творчість), професійно-психологічній (спрямованість у спілкуванні й поведінці, змістовна рефлексія, психічна зрілість, емоційно-вольові якості тощо).

Самоактуалізація – прагнення до якомога повнішого виявлення й розвитку своїх особистісних потенцій за наявності сприятливих соціальних умов.

Семинар – активна форма просвіти батьків, яка передбачає попередню самостійну роботу батьків і педагогів (вивчення літератури, досвіду, підготовка виступів, доповідей, тез, питань). Питання ставиться заздалегідь; після виступів здійснюється обмін думками.

Сенситивний – чутливий; найсприятливіший етап для розвитку певних функцій, освоєння певних способів або видів діяльності.

Середовище розвивальне – єдність соціальних і предметних засобів збагачення різноманітної діяльності дитини.

Синтез – логічний прийом уявного об'єднання частин, виділених у результаті аналізу в єдине ціле та вивчення їх у взаємозв'язку.

Ситуація успіху – цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому; результат продуманої та підготовленої стратегії і тактики педагога, сім'ї. Ситуація успіху, як і будь-який інший вид виховної ситуації, передбачає спеціально змодельовані, створені та організовані педагогічні умови з урахуванням індивідуальних особливостей учня та його самооцінки, дотримання яких народжує для нього перспективи та можливості досягнення позитивного результату діяльності.

Соціально-педагогічний комплекс мікрорайону: створення та розвиток соціально-педагогічної бази для виховання й розвитку дітей за місцем проживання сімей; надання допомоги батькам і педагогам у психолого-педагогічному навчанні й розвитку дітей; організація корекційної роботи з дітьми, які входять до груп ризику; організація сімейного дозвілля і спортивно-оздоровчої роботи в мікрорайоні; надання допомоги дітям у виборі професії; залучення до педагогічної діяльності шефів шкіл, співробітників правоохоронних органів тощо.

Співробітництво – спілкування “на рівних”, де для жодного учасника педагогічного процесу не існують привілеї вказувати, контролювати, оцінювати.

Становлення особистості – нескінченна наука народжень, трансформацій, якісно-кількісних змін особистості в ході її розвитку.

Тактовність – здатність діяти з почуттям міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на людей.

Творчість – притаманна лише людині діяльність, що породжує якісно нове, відмінне, неповторне, оригінальне, унікальне.

Технологія педагогічна – сукупність способів і засобів здійснення педагогічних заходів, реалізації форм педагогічної діяльності.

Толерантність – здатність розуміти й приймати унікальність будь-якої особистості.

Тренінгові заняття проводяться з батьками з метою розширення комунікативних можливостей батьків, їх уявлень про себе й про дитину, зміцнення позитивних якостей учасників, розуміння інших людей, пошуку оптимальних шляхів спілкування з дитиною на основі повного її прийняття, методів виховання дитини, активізації її внутрішніх психологічних ресурсів для вирішення різноманітних проблем виховання й розвитку дитини. Існують такі форми батьківських тренінгів: очні та заочні; з дітьми і батьками; тільки з батьками. Психолого-педагогічними основами будь-якого тренінгу є те, що кожна людина має багатий позитивний досвід вирішення різних проблем, ознайомена з адекватними методами реагування на різноманітні сімейні ситуації. Доросла

людина критично сприймає будь-яку інформацію, опираючись на власний життєвий досвід, тобто навчити себе може тільки вона сама.

Тренінгові заняття включають лекції, семінари, консультації, практикуми, рольові ігри тощо.

Цілеспрямованість – здатність людини підпорядковувати свої дії поставленим цілям.

Ціннісні орієнтації – вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку так і до суб'єкта виховної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Алексєнко Т. Методичні засади трактування виховного ідеалу сучасної української сім'ї // Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ: Зб. наук ст. / за ред. Р. Скульського. – Івано-Франківськ, 1997. – 470 с.
2. Алексєнко Т. Сучасна молода сім'я // Дошкільне виховання. – 1996. – № 12. – С. 4 – 5.
3. Батьків не обирають (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні). – К.: А.Л.Д., 1997. – 144 с.
4. Боднарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
5. Бугаєць Н.А., Трубавіна І.М. Теорія та практика взаємодії сім'ї та школи. – Харків: ХДПУ, 2001. – 106 с.
6. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів, 1996. – 238 с.
7. Всесвітня Декларація ООН про забезпечення виживання, захисту і розвитку дитини.
8. Гансен К.А., Кауфман Р.К., Сейфер С. Освіта та культура демократії / Перекл. з англ. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2001. – 152 с.
9. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
10. Громадська програма запобігання насильства в сім'ї. – Одеса: "Проект Гармонія", 2000. Декларація ООН прав дитини.
11. Зайцева З.Г., Трубавіна І.М. Комплексна програма "Соціальна підтримка сім'ї". – К.: УДЦССМ, 2001.
12. Закон України "Про освіту". – К.: Юрінком, 1999. – С. 13–31.
13. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 112 с.
14. Зеньковский В.В. Психология детства. – М., 1996. – 348 с.
15. Змеев С.І. Андрагогіка: основы и теории обучения взрослых. – М.: ПЕР СЭ, 2003. – 207 с.
16. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка.: У 3-х т.– Івано-Франківськ, 2002. – Т. 1. Основи родинних взаємовідносин. – 288 с.
17. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка родинного виховання: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
18. Калічак Ю. Аркадій Животко: Повернення із забуття. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність вченого. – Дрогобич: КОЛО, 2003. – 214 с.
19. Коменский Я.А. Материнская школа / Пер. с лат. – М.: Учпедгиз, 1947. – 104 с.
20. Кононко О.Л. Чтобы личность состоялась. – К.: Радянська школа, 1991. – 221 с.
21. Кононко Е.Л. В мире раннего детства. – К.: Радянська школа, 1985. – 119 с.
22. Конституція України // Законодавство України про загальну середню освіту. – К.: Юрінком. – 1999. – С. 12.
23. Костів В.І. Народно-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина. – Івано-Франківськ, 1996. – 194 с.
25. Котырло В.К., Ладывир С.А. Детский сад и семья. – К.: Радянська школа, 1984. – 119 с.
26. Котырло В.К. Молодой семье о воспитании детей. – К.: "Знание", 1981. – 47 с.
27. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Проект // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 2000. – № 22. – С. 7–20.
28. Легенский Г.И. Общественное и семейное воспитание. – М.: Просвещение. – 1968.
29. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение / Послесл. Е.С. Буха. – М.: Педагогика, 1991. – 176с.
30. Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкілля: Навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 208 с.
31. Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкілля: Навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 331 с.
32. Лисина М.И. Воспитание детей раннего возраста в семье. – К.: Знание, 1983. – 49 с.
33. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання. – Х.: ХДПУ, 1997.
34. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. – К., 1972. – 470 с.
35. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. – К., 1972. – 334 с.
36. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / Упорядник З.П. Плохий – К., 1999. – 286 с.
37. Методичні рекомендації до програми розвитку та виховання дитини раннього віку "Зернятко" / Під ред. О.Л. Кононко – К.: Кобза, 2004. – 188 с.
38. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку: Тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року. – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 140 с.
39. Монтессори Мария. Метод научной педагогики / Пер. с итал. – К.: Каскад, 1993. – 131 с.
40. Никитина Л.А. Мама или детский сад: Книга для воспитателя детского сада. – М.: Просвещение. – 93 с.
41. Никитин Б.П., Никитина Л.А. Мы и наши внуки. –3-е изд. доп. – М.: Молодая гвардия, 1989. – 303 с.
42. Організація роботи з батьками / Упорядк. Л.О. Юзефчик, Н.М. Купина – Тернопіль: Астон, 2002. – 168 с.
43. Островская Л.Ф. Беседы с родителями о нравственном воспитании дошкольника: Книга для воспитателя детского сада. – М.: Просвещение, 1987. – 144 с.
44. Островская Л.Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании дошкольников: Книга для воспитателя детского сада. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1990. – 160 с.
45. Песталоцци Й.Г. Избранные педагогические сочинения: В 2-х томах. – М.: Педагогика, 1981. – Том 1. – 334с.
46. Песталоцци И.Г. Как Гертруда учит своих детей // Избранные педагогические сочинения: В 2 т / Пер. с нем. – М.: Педагогика, 1981. – Т.1. – 334 с.
47. Планування роботи з дітьми раннього віку / Упоряд. Т. Науменко. – 2-ге вид., стеротипне – К.: Вид. дім "Шкіл. світ", 2005. – 128с.
48. Подласый И.П. Педагогика. – М.: Владос, 1999. – Т. 2. – 256 с.
49. Попова С.В. Воспитание и развитие детей раннего возраста: Учебно-методическое пособие по дошкольной педагогике для студентов-заочников I–III курсов фак. дошк. воспитания пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1984. – 64 с.
50. Проскура О.В., Шибильска Л.О. Як учити найменших. – К.: Радянська школа, 1982. – 86 с.
51. Про атестацію практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів та центрів практичної психології та соціальної роботи: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1 / 9-439 // Психолог – 2005. – № 46. – С.3.
52. Разом до гармонії: розвиток дитини раннього віку. Методичний посібник / Авт.-упоряд. Г.В. Братусь, Н.В. Кошечко, О.Л. Нагула; За заг ред. І.Д. Зверсевої. – К.: Кобза, 2004. – 160 с.
53. Разумный В.А. Клуб и эстетическое воспитание в семье: Пособие для работников клубных учреждений. – М., 1988. – 102 с.
54. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
55. Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. – Львів–Краків – Париж: Просвіта, 1993. –127 с.
56. Сім'я і діти. Програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків / За заг. ред. В.Г. Постоного. – К.: ІЗМІІ, 1997. – 53 с.

57. Скульський Р.П. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної творчості. – К.: Вища школа, 1992. – 135 с.
58. Соціальна педагогіка: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
59. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. – К.: Радянська школа, 1985. – 312 с.
60. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Івано-Франківськ, 1996, – 180 с.
61. Стельмахович М.Г. Українська родина. – К.: Корисні поради, 1995. – 32 с.
62. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник для вузів / Ін-т змісту і методів навч. – К., 1997. – 231 с.
62. Стельмахович М.Г. Українське родинознавство. – Івано-Франківськ, 1994. – 56 с.
63. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / Укл. і авт. вступ. ст. В.Ф. Шморгун. – К.: Радянська школа, 1978. – 263 с.
64. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. – Вибрані твори. В 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.1. – 656 с.
65. Тіщенко Л. Проблема формування педагогічної культури майбутніх батьків // Актуальні проблеми української етнопедагогіки / За ред. чл.-кор. АПН України, проф. Р.П. Скульського. – Івано-Франківськ, 2001. – 220 с.
66. Тимчасове положення про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 2000. – № 22. – С. 22–28.
67. Троцько А.В., Трубавіна І.Н. Теорія і методика делового об'єднання. – Х.: ХГПУ, 2000. – 121 с.
68. Трубавіна І.М. Етика соціально-педагогічної роботи з сім'єю. – К.: УДЦССМ. – 2001. – 70 с.
69. Трубавіна І.М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками. – К.: УДЦССМ. – 2001.
70. Трубавіна І.М. Сім'я у формуванні особистості дитини з особливими потребами // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: В 2 кн. – К.: ІПВ, – 2000. – Кн. 1. – С. 289–294.
71. Трубавіна І.М., Бугасць Н.А. Методи вивчення сім'ї // Науково-методичні матеріали. – К.: УДЦССМ, 2001.
72. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Методичні матеріали для тренера / Упоряд: І. Братусь та інші; Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Науковий світ, 2002. – 51 с.
73. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посібник / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – 511 с.
6. Никигіна Л.А. Мама или детский сад: Кн. для воспитателя дет. сада. – М.: Просвещение. – 93 с.
7. Никитин Б.П., Никитина Л.А. Мы и наши внуки. – 3-е изд. доп. – М.: Мол. гвардия, 1989. – 303 с.
8. Островская Л.Ф. Беседы с родителями о нравственном воспитании дошкольника: Кн. для воспитателя дет. сада. – М.: Просвещение, 1987. – 144 с.
9. Популярная психология для родителей / Под ред. А.А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1989. – 256 с.
10. Свирська Л., Петрова Н. Взаємодія дорослих із дітьми раннього віку. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 112 с.
11. Сигал м., Адок Д. Ребенок играет: от года до двух лет. – С.-Пб. Питер Пресс, 1996. – 224 с.
12. Сигал М., Адок Д. Ребенок играет: от двух до трех лет. – С.-Пб. Питер Пресс, 1996. – 224 с.
13. Спок Б. Разговор с матерью: Книга о воспитании. Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1990. – 589 с.
14. Стилберг Дж. 125 развивающих игр для детей до 1 года: Пер. с англ. Е.А. Бакушевца; Худ. обл. М. В. Драко. – Мн.: ООО "Попурри", 2003. – 144 с.
15. Стилберг Дж. 125 развивающих игр для детей от 1 года до 3 лет / Пер. с англ. П.А. Самсонов; Худ. обл. М. В. Драко. – Мн.: ООО "Попурри", 2003. – 160 с.
16. Фролова А.И. Игры-занятия с малышами. – К.: Рад. шк., 1997. – 144 с.

Список рекомендованої літератури для батьків

1. Даян Дж. Чарнов і Керолін Рагш. Як досягти змін: Посібник для батьків з обстоювання інтересів і громадської діяльності: Пер. з англ. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. – 115 с.
2. Кочерга О. Психофізіологія раннього дитинства. – К.: Вид. дім "Шкіл. світ": Вид. Л. Галіцина. – 2006. – 120 с.
3. Масару Ибука. После трех уже поздно. – М.: Олта, 2003. – 64 с.
4. Мицельський Я. Буквар для батьків: Пер. з пол. Г. Теодорович. – Львів: Свічадо, 1998. – 96 с.
5. Монтессори Мария. Метод научной педагогики: Пер. с итал. – К.: Каскад, 1993. – 131 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Психологи й педагоги про виховання дітей з немовлячого віку в умовах родини (цитати)

“Дитинство для людини – це унікальний час розвитку всіх психічних функцій, механізмів мовлення, мовного мислення, пам’яті, соціальних емоцій, механізмів контролю довільних рухів, за які відповідають вищі структури мозку – його кора. За короткий період закладається основа психічних функцій дитини, основа її подальшого активного життя”.

В. Єремєєва, Т. Хрїзман

“У немовляти (від народження до року) провідною діяльністю є безпосереднє емоційне спілкування з дорослими, у процесі якого виникає потреба в постійних контактах із ними. Ці контакти стають засобом засвоєння дитиною світу дорослих. У ранньому дитинстві (від року до трьох років) провідною є предметно-маніпулятивна діяльність, через яку і в якій дитина засвоює вироблені суспільством способи використання навколишніх речей”.

О. Проскура

“Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте її тоді, коли ви з нею розмовляєте або повчаєте її, або наказуєте її. Ви виховуєте її в кожному момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поводитесь з друзями і ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету, все це має для дитини велике значення... Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім’ї, батьківський контроль над своїм кроком – ось перший і найголовніший метод виховання”.

А. Макаренко

“Багато негативних якостей окремих молодих людей є наслідком неправильного сімейного виховання. Ніколи не можна забувати, що діти, особливо раннього віку, не можуть ставитися критично до поведінки дорослих, вони наслідують її і в хорошому, і в поганому. Тому батьки повинні повсякчасно стежити за своєю поведінкою, своїми діями і вчинками”.

О. Скар

“Чи можна назвати дитину раннього віку особистістю? Вже з самого народження дитина здатна заявити про себе як особистість. Вигукуючи свободолюбнє “Я сам” у 2–3 річному віці малюк відстоює своє право на самостійність і доводить, що без допомоги дорослого може більше, ніж ми думаємо, а хоче більше, аніж може. Отже, кожна здорова дитина потенційно готова стати особистістю, на формування якої впливатимуть безліч зовнішніх чинників”.

О. Кононко

“Із сім’ї починається суспільне виховання. У сім’ї закладаються коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім’я – це джерело, водами якого живиться повноводна ріка нашої держави”.

В. Сухомлинський

“Виховання має починатись за двадцять років до народження дитини – з виховання її батьків. Неможливо дати те, чого немає у нас самих”.

Ж. Дюбуа

“Виховати серце дітей у цнотливості і благочесті – священний обов’язок, який не можна переступити, не ставши винним у духовному дітовбивстві. Це обов’язок спільний, як батьків так і матерів... Є батьки які нічого не жаліють, щоб зробити дітям приємність як багатим спадкоємцям; а щоб їхні діти були християнами – це батькам байдуже. Злочинне засліплення! Від цього усі негаразди, від яких стогне суспільство... Якщо б батьки намагалися дати своїм дітям добре виховання, то не потрібні були б ані закони, ані суди, ані покарання”.

Іван Золотоустий

“Найважливішим етапом духовного самовизначення є раннє дитинство, бо чинник віри тут діє сильніше, ніж у дорослої людини. Врахувати цей момент і спрямувати дитину на дорогу Добра зусиллями батьків і є однією з передумов становлення духовності дитини”.

О. Вишневецький

“Від народження і до смерті церква тримала людину під своїм впливом. Народжувалася дитина – її хрестили, підросла – сповідали і причащали, брала людина шлюб – її вінчали, хворіла – маслособорували, вмирала – по-церковному ховали... Престольні свята, дзвони, свічки, проскури, церковні співи, кадильний дим, молитви, проповіді, читання Святого Письма, хрести, ікони, хресні ходи, водосвяття, освячення яблук, пасок, верби, навіть квітів, причастя та безліч інших релігійних обрядів, дій і атрибутів, що їх використовували священнослужителі, виховували рабів Божих. Релігійне домашнє виховання доповнювали вивченням Закону Божого у школі... І так з покоління в покоління – від батька до сина, від діда до внука”.

П. Дарманський

“Дуже важливо, щоб в перші роки дитина реалізовувала свою потребу в емоційному контакті... Емоційний контакт з батьками, перш за все з матір’ю – перша та необхідна умова нормального розвитку – і психічного, і соціального”.

О. Кононко

“Дуже рано (з перших місяців) у дитини формується потреба у спілкуванні з дорослим, яка є такою ж необхідною як і органічні потреби. В кінці першого на другому місяці обличчя дорослого, який розмовляє, є сильним діючим

подразником, що викликає спершу тривале зосередження, а трохи пізніше і велику радість. Без систематичного спілкування з дорослим неможливо забезпечити емоційно-позитивний стан дитини цього віку, неможливо досягнути своєчасного психічного розвитку і формування моральних якостей особистості”.

Н. Аксаріна

“Позитивні емоції сприяють залученню асоціативних структур мозку в психічну діяльність. А це саме те, що потрібно для розвитку мислення, пам’яті, успішного навчання і, насамкінець, повноцінного розвитку особистості. Між тим, саме наша думка про дитину, наші оцінки можуть щодня здійснювати великий емоційний вплив, надавати емоційного забарвлення всьому життю дитини. Чорні, негативні тони затримують розвиток. Дітям потрібний позитивний настрій і позитивне підкріплення своєї діяльності з боку дорослих! Саме на цьому і потрібно засновувати виховання”.

В. Єремєєва, Т. Хрізман

“Не забувайте, негативні оцінки – надзвичайно сильний подразник для маленької дитини. Вони не мобілізують, а блокують активність її уваги, подавляють здатність сприймати, гальмують розумову діяльність. Надмірний тиск, авторитарність створюють у дитини стійку негативну доміную в роботі мозку, що позбавляє його пластичності і, як наслідок, – виснаження нервово-психічної енергії, відставання рівня самозахисту”.

О. Кононко

“Ранній вік – особливий період розвитку органів і систем дитячого організму і перш за все функцій головного мозку. Доведено, що функції кори головного мозку не фіксовані спадково, вони розвиваються в результаті взаємодії організму з оточуючим середовищем. Особливо інтенсивно це відбувається в перші три роки життя. В цей період спостерігається максимальний темп формування задатків, що обумовлюють весь подальший розвиток організму дитини”.

А. Фролова

“Дитинство для людини – це унікальний час розвитку всіх психічних функцій, механізмів мовлення, мовного мислення, пам’яті, соціальних емоцій, механізмів контролю довільних рухів, за які відповідають вищі структури мозку – його кора. За короткий період закладається основа психічних функцій дитини, основа її подальшого активного життя”.

В. Єремєєва, Т. Хрізман

“Природні властивості (структура мозку), задатки виступають лише умовами, а не рушійними силами психічного розвитку дитини, жодна зі специфічних для людини психічних якостей не може виникнути шляхом дозрівання органічних задатків. Для цього потрібні відповідні соціальні умови життя й цілеспрямоване виховання”.

І. Бех

“У геніальних людей люблячі матері”.

В. Ефромсон

“Коли молода мати перший раз годує дитину грудьми, вона не просто годує, а дає немовляті перший життєвий урок”.

А. Бодалев

“У сучасних умовах шанс стати процвітаючою державою отримає така держава, яка забезпечить максимальний простір для реалізації творчого потенціалу людини, для виявлення її талантів та здібностей і зуміє поставити її на службу суспільству. Тому суспільство повинно шукати, виявляти таланти і здібності своїх членів і бажано, як можна раніше, з дитячого віку, розвивати і спрямовувати їх”.

Г. Ашин

“У першу чергу треба виховувати в дітей, починаючи з наймолодших років, свідомість своєї гідності або честі. Така свідомість органічно пов’язана із самосвідомістю, яка розвивається ще з перших років життя людини. Вона полягає в тому, що людина відрізняє себе від іншого, своє “Я”. Зміст “Я” дуже складний. Це є свідомість власного тіла, власних душевних переживань, свого минулого і сучасного”.

Г. Ващенко

“Велика значущість сімейного виховання зумовлена найперше тим, що, морально чуттєві основи майбутньої поведінки людини, її ставлення до світу і до себе – її душа формуються найінтенсивніше протягом перших років життя дитини”.

О. Вишневецький

“В ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних, людських взаємовідносин. Ці відносини – найголовніше моральне багатство сім’ї”.

В. Сухомлиський

“У ранньому віці дитина виховується переважно в родині, і материнська любов, як і не любов, так і різноманітні впливи оточуючих дорослих, визначають подальший хід її розвитку”.

Ю. В. та Т.А. Василькови

“Педагогічна жилка дана нам як голос, як слух, як здатність мислити. Це основа людського контакту, контакту універсального, що безперервно передає знання, досвід, мудрість доброти”.

А. Бодалев

“Вихователь,
який не сковує, а звільняє
не ламає, а формує,
не подавляє, а вносить
не диктує, а навчає,
не вимагає, а запитує,
переживає разом з дитиною безліч надихаючих хвилин”.

Я. Корчак

“Дитина народжується не злою і не доброю, не аморальною. Те, які моральні якості у неї розвинулися, залежить передусім від ставлення до неї людей, що її оточують, від того, як вони її виховують”.

І. Бех

“Поведінка малої дитини формується без опори на спеціальні знання. Вона ставиться до предмета, здебільшого, наслідуючи дорослих”.

О. Вишневецький

“Батькам, які мають бажання виховувати свою дитину не стихійно, а свідомо, необхідно почати аналіз виховання своєї дитини з аналізу самих себе, з аналізу своєї власної особистості”.

А. Бодалев

З джерел народної мудрості

“Звички трирічної дитини помітні у вісімдесятирічної людини”.

“Від п'ятирічної дитини до дорослої людини один крок, а від новонародженої до п'ятирічної – велика відстань”.

“Гни дерево, поки молоде, вчи дитя, поки мале”.

ДОДАТОК Б

Коли дорослі краще вчаться?

Дорослі вчаться краще, коли вони самі цього хочуть і відчувають певну відповідальність за процес навчання;
дорослі вчаться краще, якщо відчувають у цьому потребу;
дорослих краще навчати через діяльність;
дорослі вчаться шляхом розв'язання реальних проблем, які їх стосуються;
дорослі вчаться краще, якщо матеріал пов'язаний з їхнім досвідом;
дорослі навчаються краще в неформальній атмосфері;
дорослі чекають від інструктора (тренера) гарної підготовленості, цінують його захопленість, компетентність;
дорослі люблять ділитися власним життєвим досвідом;
дорослі віддають перевагу практично орієнтованим програмам, що демонструють, яким чином можна досягти певної мети;
дорослі прагнуть партнерських стосунків у процесі роботи.

За кн. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л. Галіцина. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.

ДОДАТОК Б 1

Класифікація типів особистісної поведінки молодих батьків (за Т. Алексєнко)

1. Мами з яскраво вираженою тенденцією до домінування. У їх особистісній поведінці виявляються як позитивні моменти (керівництво, наставлення, допомога, похвала), так і негативні (вміння примусити, наказувати, муштрувати тощо). Їх спільною характеристикою є підвищена тривожність, нервовість, агресивність.
2. Молоді мами зі змішаним типом особистісної поведінки. У них спостерігаються як позитивне, негативне домінування, так й підкорення. Мама цієї групи бачають своїх дітей з таким самим типом особистісної поведінки, як і у них, із переважно позитивним ставленням до оточуючих.
3. Мама з яскраво вираженою тенденцією до підкори. Для їх особистісної поведінки характерні як позитивне підкорення (довірливість, уміння погоджувати), так і негативне підкорення (поступливість, образливість, надмірна виразність). Мама цієї групи прагнуть виховати дитину, в характері якої майже рівною мірою будуть присутні як позитивне ставлення до оточуючих, так і здатність до підкори.
4. Мама з позитивним ставленням до оточуючих. Для них характерні позитивне домінування (похвала, допомога, наставлення, керівництво) й позитивне підкорення (довірливість, натхнення, вміння погоджуватися, слухняність). Але в цій групі також відчутна тривожність. Більшість мам даної групи свій ідеал вбачає в здатності позитивно ставитися до оточуючих і наслідуванні позитивного типу підкорення.

5. Мами з негативним ставленням до оточуючих. У їх поведінці домінує агресивність, сварливість, намагання образити, скривдити. Це група з елементами підвищеної тривоги. Мама п'ятої групи бажають бачити позитивні риси своєї поведінки (майже половина), решта – з ознаками домінування цих рис, якщо мова йде про синів; часткову сукупність усіх форм поведінки з перевагою підлеглості й позитивної підкори – у своїх дочок (теж майже половина); решта батьків вважають за необхідне виявляти негативні форми особистісної поведінки як запоруку виживання в сучасному суспільстві.

Молоді батьки частіше стикаються з труднощами у виборі правильного стилю і тону спілкування з дітьми, забезпеченні розвитку їх нахилів і здібностей. Це створює проблему педагогічної культури сім'ї, яка існує не ізольовано, а в тісному зв'язку з комплексом визначальних характеристик способу її життя.

Схема аналізу особливостей і недоліків сімейного виховання дітей

I. Загальна характеристика родини:

1. За складом: повна, формально повна, неповна.
2. За сімейним мікрокліматом: гармонічна, проблемна (конфліктна, антипедагогічна, асоціальна, аморальна).
3. Стиль сімейного виховання: ліберальний, демократичний, авторитарний, нестійкий.
4. Стосовно співпраці з педагогами: підтримують тісний зв'язок, підтримують контакти епізодично, зв'язки носять випадковий характер, батьки уникають контактів, протидіють вихованню.

II. Особливості сімейного виховання:

1. Батьки створюють умови для правильного розвитку дитини:

- нормальні житлово-побутові умови;
- організація місця для навчальних занять;
- створення домашньої бібліотеки;
- наявність ігрових куточків;
- контроль за дотриманням санітарно-гігієнічного режиму.

2. Батьки розвивають пізнавальні інтереси дитини:

- переглядають і обговорюють телепередачі;
- читають книги, розмовляють про прочитане;
- ходять із дітьми в театр;
- ходять із дітьми в музеї, на виставки;
- заохочують улюблені заняття дитини.

3. Батьки допомагають у навчанні, організації домашньої навчальної праці.

4. Діти мають конкретні обов'язки в родині.

5. Батьки виконують рекомендації педагогів по вихованню дитини.

6. Батьки бачать недоліки у вихованні своїх дітей.

7. Родина допомагає педагогові в організації навчально-виховної роботи.

Батьки справляються з вихованням дитини.

14. Недоліки сімейного виховання (назвати).

Причини цих недоліків (відповідне підкреслити):

- неблагополуччя сім'ї, мікроклімат, здоров'я;
- відсутність однакових вимог;
- незнання психологічних особливостей своєї дитини;
- низький освітній, культурний, психолого-педагогічний рівень батьків;
- відсутність контролю, бездоглядність, депресія дитини;
- використання антипедагогічних методів впливу;
- неправильна оцінка дитини, її ідеалізація;
- невиконання рекомендацій педагога;
- невіра в можливості дитини, у свої сили;
- переоцінка виховних можливостей родини;
- гіперпротекція;
- інші причини (вказати, які).

Відомості про особливості й недоліки сімейного виховання в кожному конкретному випадку допоможуть педагогу у виробленні диференційованого підходу до родин вихованців. Для уточнення суджень педагогів про окремі родини можна використати тести для батьків, що характеризують загальну атмосферу родини, особливості виховання й взаємин у родині.

Анкета для батьків дітей раннього віку

Шановні батьки!

Просимо вас за п'ятибальною шкалою оцінити вплив різних чинників на виховання та розвиток вашої дитини, де

- 1 бал – даний чинник зовсім не впливає на виховання та розвиток вашої дитини;
- 2 бали – впливає незначною мірою на виховання та розвиток вашої дитини;
- 3 бали – впливає певною мірою на виховання та розвиток вашої дитини;
- 4 бали – вплив даного чинника досить значний, але не вирішальний;
- 5 балів – зазначений чинник вирішальний у вихованні та розвитку дитини.

- 1. Сімейна атмосфера.
- 2. Матеріальне становище.
- 3. Вид діяльності.
- 4. Екологічне середовище.
- 5. Стан здоров'я дитини.
- 6. Навчально-виховний процес у ДНЗ.
- 7. Стан здоров'я батьків.
- 8. Спадковість.
- 9. Спосіб життя родини.
- 10. Родинні традиції.
- 11. Ставлення вихователів ДНЗ до вашої дитини.
- 12. Освіта батьків.
- 13. Культурний рівень батьків.

Вкажіть, будь ласка:

- 1. Освіта батьків: а) вища; б) неповна вища; в) середня.
- 2. Родинний стан: а) повна родина; б) неповна родина; в) удова; г) розлучені.
- 3. Зайнятість у народному господарстві: а) бюджетна сфера; б) комерційна сфера; в) сполучення бюджетної і комерційної; г) безробітні.
- 4. Соціальний статус: а) підприємці; б) службовці; в) робітники; г) інтелігенція.
- 5. Тривалість шлюбу: а) до 5 років; б) від 5 до 10 років; в) від 10 до 15 років; г) більше 15 років.
- 6. Кількість дітей в родині (вказати вік):
  - 1 дитина;
  - 2 дитини;
  - багатодітні.

ДОДАТОК В 1

Програма вивчення сім'ї (В.Г. Постовий)

- 1. Прізвище дитини.
  - 2. Адреса.
  - 3. Тип сім'ї: повна проста (батьки, діти), повна складна (батьки, діти, бабуся, дідусь), повна, але один з батьків нерідний, неповна.
  - 4. Скільки років існує сім'я?
  - 5. Кількість дітей.
  - 6. Житлові і матеріальні умови.
  - 7. Характеристика сім'ї за віком: вік дорослих членів сім'ї, вік дітей.
  - 8. Де і ким працюють батьки.
  - 9. Освіта дорослих членів сім'ї.
  - 10. Культурний рівень батьків:
    - наявність домашньої бібліотеки;
    - читання періодичної преси;
    - читання педагогічної літератури;
    - відвідування осередків культури.
  - 11. Сімейна атмосфера:
    - доброзичлива;
    - дружелюбна;
    - нестійка;
    - байдужа;
    - гнітюча;
    - недоброзичлива, гнітюча.
  - 12. Хто з батьків більше приділяє уваги дітям?
  - 13. Система виховного впливу:
    - єдність всіх членів сім'ї у питаннях виховання дитини;
    - відсутність чи наявність конфліктів з приводу виховання дітей;
    - відсутність виховання як системи цілеспрямованого впливу;
  - 14. Рівень психолого-педагогічних знань і практичних умінь. Наявність (відсутність) інтересу і бажання поповнювати свої психолого-педагогічні знання”.
- За кн. Родинна педагогіка: Навчально-методичний посібник / А. А. Маруш-кевич, В. Г. Постовий, Т.Ф. Алексєєнко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.*

ДОДАТОК Д 1

Анкета для батьків дітей раннього віку.

Шановні батьки!

Дайте, будь ласка, відповіді на запитання за 5-бальною шкалою:

1 – ні; 2 – швидше ні; 3 – не знаю; 4 – швидше так; 5 – так.

1. Діти сприяють зближенню батьків.
2. Приємно спостерігати за іграми дітей.
3. Діти завжди забирають у нас важливу частину життя.
4. Мати, яка має дитину раннього віку, позбавляється можливості спілкуватися з друзями.
5. У загальному, мати дітей приємніше, ніж їх не мати.
6. Інколи важко контролювати емоції у спілкуванні з дитиною.
7. Догляд за дитиною вимагає від мене надто багато зусиль.
8. Якщо б дозволяли умови, я б віддала малюка в будинок дитини.
9. Коли виникають неприємності, діти є утіхою.
10. Якщо б я змогла розпочати життя заново, головною метою в моєму житті було б виховання дитини.

За кн. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. – М.: Добросовет, 2000. – 596 с.

ДОДАТОК Д 2

ТЕСТ “ЧИ ХОРОШІ ВИ БАТЬКИ?”

Перша цифра після кожного запитання відповідає ствердженню “так”, друга – запереченню “ні”, третя означає “іноді”.

1. Чи дає вам підстави хвилюватися стан здоров'я та фізичний розвиток вашої дитини?
(0, 4, 2).
2. Треба чи ні давати дітям гроші на “кишенькові витрати” залежно від їхніх потреб?
(4, 0, 2).
3. Чи дозволяєте ви дитині допомагати собі в господарстві, хай навіть ця допомога сумнівна?
(4, 0, 3).
4. Чи вважаєте ви, що незначна брехня з боку дитини можлива?
(0, 4, 2).
5. Чи має ваша дитина шанси переконати вас у суперечці?
(5, 0, 3).
6. Чи можуть ваші діти мати від вас таємниці?
(3, 0, 2).
7. Чи засуджуєте ви суворість у вихованні дітей?
(5, 0, 0).

8. Чи легко налагоджуєте дружні контакти з приятелями своєї дитини?
(4, 0, 2).
9. Чи просите ви пробачення в дитини, коли несправедливо її покараєте?
(5, 0, 3).
10. Чи систематично цікавитесь навчанням дитини в школі?
(4, 0, 1).
11. Чи дотримуетесь ви у вихованні дітей духовних традицій вашого роду й народу?
(4, 0, 1).
12. Чи формуєте у своєї дитини почуття національної самосвідомості, честі й гідності?
(5, 0, 0).

Тепер підсумуємо.

Додайте всі цифри. І якщо сума буде **50**, ви – ідеальні батьки, такі ідеальні, що можна з'ясувати, чи на всі питання ви відповідали щиро;

35 – 45 – ви дуже любите дитину, відчуваєте всю важливість своїх обов'язків перед нею;

30 – 34 – узагалі ви непогані батьки, хоча часом і припускаєтесь помилок, які “підмочують” ваш авторитет перед дитиною;

25 – 29 – на жаль, у багатьох ситуаціях ви є недосконалі вихователі, і діти, мабуть, не почувуються з вами досить добре й просто;

20 – 24 – ну, ви зовсім непослідовні у вчинках, надто часто робите “іноді” те, чого не варто робити ніколи. Діти не знають, коли і в чому вони можуть покластися на вас;

19 та менше – маємо надію, що такі суми не назбирав ніхто, бо в цьому разі можна лише поспівчувати вашій дитині.

За матеріалами тренінгового курсу для батьків партнерської організації NIPPA (Північна Ірландія).

ДОДАТОК Д 3

Анкета для батьків

1. Вік дитини	1 рік	1-1,5 роки	1,5-2 роки	2-2,5 роки	2,5-3 роки
Вік батьків	до 20 років	20-24	25-29	30-35 років	Старше 35
2. Стать дитини	хлопчик			дівчинка	
3. Як довго дитина відвідує дит'ясла?	Менше 1 місяця	1-3 місяця	3-6 місяців	6 міс. -- 1 р.	Більше року
4. В якому ступені необхідно розвивати у Вашої дитини наступні навички (оцініть в балах, обводючи відповідну цифру)					
4.1. Розвиток мовлення	1	2	3	4	5
4.2. Розвиток кмітливості.	1	2	3	4	5
4.3. Розвиток інтелекту.	1	2	3	4	5
4.4. Спілкування з ровесниками.	1	2	3	4	5
4.5. Спілкування з дорослими.	1	2	3	4	5
4.6. Розвиток навичок самообслуговування.	1	2	3	4	5
4.7. Розвиток творчих здібностей.	1	2	3	4	5
4.8. Фізичний розвиток.	1	2	3	4	5
4.9. Крім цього (потрібно вписати)					

3. Які позитивні риси притаманні Вашій дитині? (Потрібно підкреслити)

добрий, лагідний, уважний, слухняний, акуратний, кмітливий, турботливий, життєрадісний, спокійний, самостійний, комунікабельний.
Інше (потрібно вписати)

4. Які негативні риси присутні Вашій дитині? (Потрібно підкреслити)

кидає предмети на підлогу	б'є ровесників	кричить, топає ногами
не виконує прохання дорослих	кусає ровесників	впирається
часто роздратований	командує дорослими	командує дітьми

5. З якими предметами любить займатися Ваша дитина? (Потрібно підкреслити)

ляльки дитяча і доросла одяга хутрянні іграшки	вода
кубики тканина (кусочки тканини) маленькі подушки	крупа
м'ячі резинові іграшки іграшки на шнурочку	пісок
коробки мамина косметика фломастери	папір
машинки побутові предмети (посуд та ін.) пластмасові банки з кришками	
Інше (потрібно вписати) _____	

8. Ваша дитина найчастіше грає	з дорослими	з дітьми	наодинці
---------------------------------------	-------------	----------	----------

Дякуємо за участь!

Ваш підпис (підкреслити): Батько _____ Мама _____

Встановлення рівня поінформованості батьків дітей раннього віку про здоровий спосіб життя**Шановні батьки!**

Дайте будь-ласка відповіді на запитання:

- Який стан вашого здоров'я?
  - дуже хороший;
  - хороший;
  - нормальний;
  - поганий;
- Який стан здоров'я вашої дитини?
  - хороший;
  - нормальний;
  - поганий;
- Коли востаннє перевіряли стан свого здоров'я?
  - у цьому місяці;
  - у цьому півріччі;
  - цього року;
  - більше року тому назад;
  - не пам'ятаю;
- Коли востаннє перевіряли здоров'я дитини?
  - у цьому місяці;
  - у цьому півріччі;
  - цього року;
- Ви займаєтеся фізкультурою і спортом?
  - постійно;
  - часто;
  - зрідка;
  - не займаюся;
- Ви вживаєте спиртні напої?
  - зрідка;
  - не вживаю;
  - часто вживаю;
- Ви палите?
  - ні;
  - зрідка;
  - часто;
  - кинув (-ла);
- Чи вважаєте ви своє харчування раціональним?
  - так;
  - частково;
  - ні;
  - важко відповісти;
- Чи вважаєте ви харчування своїх дітей поза д/з раціональним?
  - так;
  - частково;
  - ні;
  - важко відповісти;
- Як ви проводите свою відпустку?
  - на морі;
  - вдома;

- в) у санаторії;
г) важко відповісти;
11. Ви знаєте, що означає вести здоровий спосіб життя?
а) так;
б) ні;
в) важко відповісти;
12. Звідки ви одержуєте знання про здоровий спосіб життя?
а) з книг;
б) із засобів масової інформації
в) з бесід із ...;
г) у д/з;
13. Ви ведете здоровий спосіб життя?
а) так;
б) частково;
в) ні;
14. Ви плануєте прищеплювати навички здорового способу життя своїм дітям?
а) так;
б) важко відповісти;
15. Якщо плануєте, то яким чином?
а) засобом бесіди;
б) власним прикладом;
в) ваш варіант;
16. Освіта батьків:
– вища;
– неповна вища;
– середня;
– середня спеціальна .
17. Родинний стан:
– повна родина;
– неповна родина;
– з них удови;
– розлучені.
- 18 . Зайнятість у народному господарстві:
– бюджетна сфера;
– комерційна сфера;
– сполучення бюджетної і комерційної;
– безробітні.
19. Соціальний статус:
– підприємці;
– службовці;
– робітники;
– інтелігенція;
– гетерогенні родини.
20. Тривалість шлюбу:
– до 5 років;
– від 5 до 10 років;
– від 10 до 15 років;
– більш 15 років.
21. Кількість дітей у родині (вказати вік):
– 1 дитина;
– 2 дитини;
– багатодітні.

Анкета
Шановні батьки!

Ми хочемо, щоб час, який проводить Ваша дитина поряд з Вами, був для неї радісним і щасливим. Тому сподіваємося на співробітництво і досягнення повного взаєморозуміння з Вами в питаннях виховання. Для нас важливо знати Вашу думку про те, що Ви вважаєте найбільш значущим для своєї дитини.

- Прізвище, ім'я по батькові
.....
- Ім'я дитини, вік.....
- Чи є в сім'ї ще діти?
Так.....
Ні.....
- Чи стежите Ви за статтями в журналах, програмах радіо і телебачення з питань виховання? Чи читаєте книги цієї тематики?
так..... ні..... іноді.....
- Кого Ви вважаєте відповідальним за виховання дитини?
сім'я.....
соціальне середовище.....
дошкільний заклад.....
- Чи одностайні Ви з дружиною (чоловіком) у питаннях виховання дитини?
так..... ні..... іноді.....
- Ваша дитина саме така, про яку Ви мріяли, чи Вам хочеться багато в чому її змінити?
так..... ні..... не знаю.....
- Чи часто на деякі вчинки дитини Ви реагуєте криком, а потім жалкуєте про це?
так..... ні..... іноді.....
- Чи доводиться Вам просити вибачення у дитини за свою поведінку?
так..... ні..... іноді.....
- Чи вважаєте Ви, що розумієте внутрішній світ дитини?
так..... ні.....

Дякуємо!

Анкета
Шановні батьки!

1. Як Ви вважаєте, у які ігри повинна грати Ваша дитина?
  - а) розвивальні;
  - б) сюжетно-рольові;
  - в) рухливі.
2. Скільки іграшок у Вашому домі?
  - а) дуже багато;
  - б) досить для гри дитини;
  - в) замало.
3. Якою з іграшок найчастіше бавиться ваша дитина?
4. Хто складає іграшки після закінчення гри дитини?
5. Що Ви робите, коли дитина не має бажання бавитися своїми іграшками?
  - а) купуєте нову;
  - б) пропонуєте зробити обмін;
  - в) починаєте грати разом з нею.

Для вас, татусі!

Ми звикли, що вихованням дітей активно займаються мами. Більшість книг для батьків адресовано мамам. Однак, педагоги і психологи попереджають, що недооцінка ролі батька негативно впливає на розвиток особистості дитини. Ми навіть не усвідомлюємо того, який великий вплив має батько на дітей. Але наскільки ефективний цей вплив, чи сприяє повноцінному розвитку дитини і гармонійним стосункам у сім'ї – залежить від тієї виховної позиції, що її дотримується батько.

Пропонуємо тест лише татусям. Потрібно висловити своє ставлення до запропонованих тверджень. Якщо ви згодні з цим висловлюванням, то отримаєте 2 бали, якщо не зовсім згодні – 1 бал, незгодні – 0 балів.

Оцініть, будь-ласка, запропоновані висловлювання:

1. Тато краще справляється з дорослими дітьми, ніж з маленькими.
2. На випадок розлучення діти мають залишатися з матір'ю.
3. Добрий чоловік, як правило, і добрий тато.
4. Чоловікові не личить відкрито висловлювати свої почуття.
5. У питаннях виховання думка батька є вирішальною.
6. Після народження дитини дружина приділяє чоловікові менше уваги.
7. Дітям ліпше жити без батька, ніж терпіти поганого.
8. Оскільки вважається, що жінка кращий вихователь, ніж чоловік, то нехай вона і виховує дітей.
9. Якщо дитина не може з чимось упоратись, то вона завжди звертається до мами.
10. Чим сильніша любов до дитини, тим легше її виховувати.
11. Тато повинен втручатися у виховання дитини лише тоді, коли про це попросить дружина.
12. Дитина, яка залишилася з мамою після розлучення батьків, не страждає без батька.
13. Мама, як правило, не розбещують дітей.
14. Відпустку бажано проводити всією сім'єю.
15. Хлопчик з самого раннього віку повинен виховуватися інакше, ніж дівчинка.
16. Деякі діти хочуть проводити час частіше з татом, ніж з мамою.
17. У Вас часто виникає відчуття, що для Вашої дружини дитина важливіша, ніж Ви.
18. У всіх питаннях виховання Ви можете з успіхом замінити дружину.
19. Дитина більше повинна поважати батька, ніж маму.
20. Ваша дружина завжди втручається, коли Ви починаєте займатись з дитиною.

21. При бажанні чоловік може впоратися з новонародженим не гірше від жінки.

22. Вплив батька більш важливий для сина, ніж для доньки.

23. Ваша дружина не сприймає Вас як серйозного вихователя.

24. Коли в сім'ї є бабусі, виховувати дитину набагато легше.

Ключ

Підрахуйте бали, які Ви набрали в кожній групі питань.

I група "А" – відповіді на запитання №№ 1, 4, 5, 12, 13, 15, 19, 22

II група "Б" – відповіді на запитання №№ 3, 7, 10, 14, 16, 18, 21, 24

III група "В" – відповіді на запитання №№ 2, 6, 8, 9, 11, 17, 20, 23

Кожна група відповідає одному з типів. У якій групі Ви набрали найбільше балів – до такої Ви і належите.

Результати

"А" – традиційний тип.

Тато – глава сім'ї, якому належить вирішальне слово в усіх питаннях, в тому числі й у вихованні. Він досить строгий, надає великого значення дисципліні, вимагає від дітей виконання цілого ряду обов'язків. Але в принципі між ними і дітьми немає щирих стосунків. Діти ставляться до батька стримано, оскільки відчувають, що він недостатньо розуміє їх бажання та інтереси.

"Б" – сучасний тато.

Для нього спілкування з дітьми, турбота про них – природний обов'язок. Хоча в нього і немає стільки вільного часу, як хотілося б, багато уваги він приділяє своїм дітям. Такий тато не соромиться показувати дітям свої почуття. Він вміє не лише знайти взаєморозуміння зі старшими дітьми, але й доглядати за маленькими. Діти його обожнюють.

"В" – батько, який турбується про сімейне благополуччя.

Такий чоловік надає повну свободу дружині в питаннях виховання дітей. Вважає, що він все одно не зможе замінити її у питаннях виховання. Постійно завантажений роботою. Не дивно, що через певний час діти починають ставитись до нього відчужено. Напевно, більш гармонійних стосунків можна досягти, якщо дружина продемонструє свою довіру до нього, як до вихователя.

АНКЕТА УЧАСНИКА ТРЕНІНГУ

1.	Прізвище	
2.	Ім'я	
3.	По батькові	
4.	Дата народження	
5.	Повна домашня адреса	
6.	Номер телефону (домашній/мобільний) e-mail	
7.	Ким ви працюєте?	
8.	Ваш освітній рівень?	
9.	Скільки років одружені?	
10.	Скільки років вашій дитині?	
11.	З якими проблемами ви стикаєтесь у вихованні дитини?	
12.	Яких саме навичок вам бракує у вихованні дитини?	а) санітарно-гігієнічних; б) пов'язаних з фізичним розвитком дитини; в) з психоемоційним розвитком дитини; г) з інтелектуальним розвитком дитини; д) з соціальним розвитком дитини; е) з організацією ігрового середовища; ж) з спілкуванням із дитиною; з) з корекцією поведінки дитини; і) з організацією здорового харчування; к) інше (укажіть, що саме).
13.	Ваші очікування від участі в семінарі	
	• отримання знань	
	• набуття навичок	
	• розвиток особистісних якостей	
	• інше (укажіть, що саме)	

НІРРА ВСТУПНИЙ КУРС З ІГРОВИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ Й ДОГЛЯДУ ЗА МАЛЕНЬКИМИ ДІТЬМИ

ОПИС КУРСУ

Тиждень 1. Уведення в поняття “гра” й програма на наступні 10 тижнів.

Мета: Ознайомити членів групи один з одним для створення сприятливої робочої атмосфери, а також для того, щоб ті учасники, які почувають себе дискомфортно, не перешкоджали процесу навчання. Приступити до усвідомлення того, що ми розуміємо під словом “гра”.

Завдання: До кінця занять кожен учасник повинен:

- почувати себе достатньо комфортно, щоб брати активну участь у заняттях
- підтвердити свої сподівання й надії, які вони покладають на цей курс навчання
- розуміти, що означає слово “гра”
- мати перелік різних видів ігор, що проводяться в групах раннього дитинства
- розуміти, як довкілля впливає на процес навчання.
  - Огляд курсу / заняття
  - На нотатку тому, хто навчає:
- План-конспект занять на кожний тиждень є в робочих матеріалах
- Записати основні правила в робочих матеріалах.
- Записати сфери розвитку в робочих матеріалах.

Усе це може бути використано як роздавальний матеріал, хоч це й необов'язково.

Вправа 1.

Знайомство один з одним – у парах учасники обговорюють питання про те, чому вони прийшли на цей курс, називають імена й дають іншу інформацію, наприклад про сім'ю. Знайомство повинно відбуватися жваво й невимушено.

Вправа 2.

Розділіть учасників на 4 групи. Дайте кожній групі одну з чотирьох сфер розвитку – ФІЗИЧНУ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ, ЕМОЦІЙНУ, СОЦІАЛЬНУ.

Попросіть учасників подивитися на список питань з ігрових видів діяльності й обговорити, як ці методи сприяють дитячому розвитку.

- Розуміння значення слова “гра” може бути досягнуто учасниками, виходячи з їхнього особистого досвіду й знань.
- Перелік різних видів ігрової діяльності може бути складено, виходячи з особистого досвіду учасників, а потім об'єднано з тим, що пропонується в робочій групі.
- Такий метод роботи повинен становити основу для занять наступних дев'яти тижнів.

За матеріалами тренінгового курсу для батьків партнерської організації НІРРА (Північна Ірландія).

Загальні рекомендації батькам стосовно взаємодії з дитиною

Основні правила батьківської поведінки

У стосунках із дитиною опиратися на позитивні якості її особистості.

1. Реагувати на дитину з теплотою та піклуванням.
2. Хвалити дитину й підтримувати її.
3. Бути уважним до дитини.
4. Гарантувати безпеку дитині.
5. Оцінювати вчинки дитини, а не особистість.
6. Навіювати дитині позитивне.
7. Приймати дитину такою, якою вона є.
8. Не згадувати без особливої потреби негативні ситуації з минулого дитини.
9. Порівнювати дитину частіше із собою (якою вона була раніше), а не з її однолітками, знайомими.
10. Не жити життям замість дитини, але бути поруч для допомоги в разі необхідності.
11. Поважати гідність дитини.
12. Не припускати розходження між словами й діями.
13. Намагатися у спілкуванні з дитиною висловлювати свої почуття.
14. Бути для дитини прикладом у словах та вчинках.
15. Виконувати обіцяне.
16. Давати дитині свободу стосовно виду діяльності та її форм.

Типові помилки сімейного виховання

- відсутність єдиних вимог до дитини;
- формальний характер спілкування з нею;
- всездозволеність у діях та вчинках;
- безконтрольність із боку батьків за поведінкою та навчанням дитини;
- обожнювання, ідеалізація дитини;
- надмірна суворість у вихованні;
- відсутність урахування індивідуально-психологічних та вікових особливостей дитини.

Характеристика партнерської сім'ї:

- відсутність секретів та таємниць між членами сім'ї;
- гнучкі правила розпорядку;
- розподіл економічної відповідальності;
- домашня робота та обов'язки розподіляються на засадах рівноправності;
- повага до особистого життя членів сім'ї;
- основою дисципліни є повага та довіра;
- батьківські обов'язки розподіляються рівноправно;
- члени сім'ї беруть на себе відповідальність за проблеми, які виникають.

За матеріалами тренінгового курсу для батьків партнерської організації НІРРА (Північна Ірландія).

ДОДАТОК Е 3

Засади усвідомленого батьківства

1. Любіть свою дитину.
2. Приймайте дитину такою, якою вона є.
3. Вірте та довіряйте своїй дитині.
4. Постійно вивчайте особистість дитини, не думайте, що ви вже про неї все знаєте.
5. Показуйте дитині, що вона є для вас важливою.
6. Дайте зрозуміти дитині, що її справи є важливими для вас.
7. Приділяйте увагу формуванню вольових рис, привчайте дитину до праці, напруги й виконання необхідних справ навіть тоді, коли це не дуже приємно.
8. Допомагайте дитині виконати те, чого вона ще не вмє.
9. Дозволяйте дитині робити свій вибір, приймати власне рішення.
10. У разі конфліктів засуджуйте не саму дитину, а її вчинок.
11. Прислухайтеся до думки дитини.
12. Будьте ввічливі з дитиною.
13. Проводьте разом із дитиною вільний час.
14. Допомагайте дитині розвивати її здібності.
15. Піклуйтеся про гарантування безпеки й основних життєвих потреб дитини.

За матеріалами методичних матеріалів для тренера “Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини” / Упоряд.: І. Братусь та ін.; За заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2002. – 51 с.

ДОДАТОК Е 4

Лекція на тему “Чи варто заколисувати дитину?”

За своїм хімічним складом мозок дворічної дитини подібний до мозку дорослої. Під час посиленого росту формується дуже складна й тонка внутрішня конструкція мозку, його нервових центрів, а також кліткових полів кори півкуль головного мозку та нервових шляхів. Органічний розвиток мозку відбувається набагато швидше, ніж розвиток інших органів. І закінчується він переважно під час раннього дитячого віку (від 0 до 3 років).

Учені довели, що регулярне заколисування дитини може значно спонукати ріст головного мозку. Заколисування стимулює вестибулярний апарат. Ця нервова система розташована у стовбурі головного мозку і відіграє важливу роль у розвитку координації рухів та рівноваги. За словами вчених, ця частина мозку однією з перших починає функціонувати ще під час внутрішньоутробного розвитку дитини – всього через 16 тижнів після зачаття.

Вестибулярний апарат надзвичайно важливий для нормального розвитку мозку. У малюків, вестибулярний апарат яких періодично стимулюють за допомогою заколисування, швидше набирається вага, раніше розвивається зір та слух і вони мають чіткі цикли сну в більш ранньому віці.

Доктор Руф Райс із Техасу підтвердила своїми експериментами, що навіть п'ятнадцять хвилин загойдкування, розтирання, масажу або погладження недоношеної дитини чотири рази на день значно допоможе їй у розвитку координації рухів і, як наслідок, сприятиме формуванню здатності до навчання.

У розвитку дитячого організму є суворя послідовність: спочатку розвивається мозок, потім грудна клітка, а потім кінцівки (хоч рух здійснюється за іншою схемою: голова, кінцівки, тулуб). Це є принциповим моментом у розвитку майбутніх почуттів, мислення та уяви як єдиних сил людини.

За кн. Кочерга О. Психологія раннього дитинства. – К.: Вид. дім “Шкіл. світ”: Вид. Л. Галиціна, 2006. – 120 с.

ДОДАТОК Е 5

Лекція для батьків на тему: “Здоровий спосіб життя родини як запорука фізичного здоров'я дітей з раннього віку”

Відомо, що основи фізичного здоров'я закладаються ще в ранньому дитинстві. Повноцінна життєдіяльність організму, хороше самопочуття є запорукою досягнення дитиною подальших успіхів у навчанні та в праці. Отже дорослі повинні ініціювати виховання у малюків адекватних реакцій на турботу про своє здоров'я.

С.Ф. Русова зазначала: “Інстинкт руху цілком правильний для кожної здорової дитини: коли дитина не спить – вона безперервно рухається... І тут з перших днів треба дати дитині повну самостійність рухів”.

Свого часу П.М. Аксаріна актуалізувала питання позитивного впливу рухової активності малюка на інтенсивний фізичний та розумовий розвиток. Обмеження рухів дитини (гіподинамія), відсутність чи одноманітність вражень від оточуючого можуть призвести до відставання в психічному розвитку. Відтак фізичне виховання дітей охоплює наступні завдання: охорону і зміцнення здоров'я дитини, нормальне функціонування всіх органів і систем організму; забезпечення своєчасного та повноцінного фізичного розвитку; розвиток рухів; забезпечення активного зрівноваженого стану дитини; виховання культурно-гігієнічних навичок.

На думку Японських учених, основні рухові навички необхідно тренувати у ранньому дитинстві, а правильна фізична підготовка стимулює розумовий розвиток дитини. Британський фахівець з питань раннього дитячого розвитку Джек Стілберг наголошує, що при народженні немовлята здійснюють різкі неконтрольовані рухи руками та ногами. Поступово в мозку формуються зв'язки, необхідні для розвитку рухової активності. Найпростіші ді стимулюють розвиток мозку. Отже, в перші три роки прослідковується позитивний вплив і тісний взаємозв'язок активного фізичного розвитку на психічні та розумові якості дитини як майбутньої особистості.

Вченими доведено, що характер і здібності людини не визначаються спадково, а формуються в певний період життя під безпосереднім впливом соціуму. Встановлено, що до трьох років розвиваються 70% клітин головного мозку, а до п'яти – 90%. На думку В. Сремської та Т. Хрізман “Дитинство для людини – це унікальний час розвитку всіх психічних функцій, механізмів мовлення, мовного мислення, пам'яті, соціальних емоцій, механізмів контролю довольних рухів, за які відповідають вищі структури мозку – його кора. За короткий період закладається основа психічних функцій дитини, основа її подальшого активного життя”. Вся система дошкільного виховання, весь педагогічний процес спрямований на розвиток психіки, на формування пізнавальних і емоційних процесів, які є основою гармонійного розвитку особистості. Усі педагоги в дошкільному закладі і в школі, у сім'ї розвивають найголовніший орган психіки – мозок і всі його численні функції, які регулюють поведінку дитини, визначають успішне навчання, творчий розвиток особистості.

Як зазначає О. Проскура “У немовляти (від народження до року) провідною діяльністю є безпосереднє емоційне спілкування з дорослими, у процесі якого виникає потреба в постійних контактах з ними. Ці контакти стають засобом засвоєння дитиною світу дорослих. У ранньому дитинстві (від року до трьох років) провідною є предметно-маніпулятивна діяльність, через яку і в якій дитина засвоює вироблені суспільством способи використання

навколишніх речей”, що доводить про формування психічних, розумових і фізичних якостей майбутньої особистості саме у цьому віці під безпосереднім впливом дорослих. Неабияка роль належить і першим вихователям дитини – її батькам, сім’ї.

З-поміж соціальних інститутів, які впливають на розвиток особистості, їй відведено особливу роль. Опіраючись на дані американських дослідників, М. Сметанський наголошує, що її внесок становить близько 88%. Вплив соціальних інститутів дорівнює лише 3%. У зв’язку з цим кожен, хто береться за вирішення виховних проблем, змушений рахуватися з роллю сім’ї у становленні особистості, шукати шляхи, форми і методи ефективного використання її виховного потенціалу.

Доречно буде з метою актуалізації виховного впливу сім’ї пригадати загальновідомі слова А.С. Макаренка: “Ваша власна поведінка, – стверджував він, – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте її тоді, коли ви з нею розмовляєте або повчаєте її, або наказуєте її. Ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли Вас немає вдома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетесь з друзями і ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету, все це має для дитини велике значення... Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім’ї, батьківський контроль над своїм кроком – ось перший і найголовніший метод виховання”.

Отже, спосіб життя родини, рівень педагогічної культури батьків, особистий приклад кожного члена сім’ї – є основними чинниками формування передумов для становлення майбутньої особистості дитини, формування здорового способу життя саме з немовлячого віку, адже “... виховати дитину правильно ... набагато легше, ніж перевиховати”.

З метою встановлення рівня поінформованості родин вихованців про здоровий спосіб життя, а також з ціллю визначення можливостей особистісного впливу батьків на формування позитивної мотивації щодо збереження та зміцнення фізичного здоров’я у своїх дітей, ми провели опитування батьків дітей раннього віку (охоплених закладами суспільного дошкільного виховання) методом анкетування.

Отримані дані свідчать про те, що здебільшого батьки позитивно оцінюють стан свого здоров’я і не піклуються про нього. Здоров’я дітей турбує їх більше. Крім того, однією з найпоширеніших помилок сучасних батьків щодо виховання дітей з немовлячого віку є стійкий стереотип стосовно того, що турбота про дитину має лише медико-гігієнічний (а не педагогічний) характер.

Вище доведено, що особистий приклад батьків, спосіб життя родини є основними чинниками формування основ здорового способу життя у дітей з раннього віку. Виникає суперечність між бажанням батьків закласти основи фізичного здоров’я своїм вихованцям (чи пасивна позиція) і неспроможністю їх реалізувати.

Адже для того, щоб дитина повноцінно розвивалась, батькам необхідно створювати валеологічно обумовлені умови життєдіяльності, підтримувати порядок та гігієну в помешканні, годувати дітей екологічно чистими, багатими на білки, вітаміни, мінеральні речовини відповідним чином приготованими продуктами; одягати дитину так, щоб вона почувала себе в одязі вільно, не переохолоджувалась і не перегрівалась; регулярно купати, загартовувати, робити масаж; більше часу проводити на свіжому повітрі, розминати її м’язи з допомогою простих вправ. Варто більше гратись з дитиною, спілкуватись (при цьому слід враховувати роль позитивних емоцій які впливають на психічний, розумовий та фізіологічний розвиток дитини), творчо підходити до формування основ здорового способу життя.

В перші три роки життя відбувається інтенсивний фізичний розвиток дитини неподільно з психічним та розумовим розвитком. Проведення систематичних оздоровчих заходів позитивно впливають на вищезазначені процеси. Водночас, допущені помилки можуть негативно вплинути на стан здоров’я дитини та її нервову систему. Тому правильна організація фізичного виховання є одним з найбільш суттєвих умов виховання дитини раннього віку.

Колискові

Спи, мій синочку

Спи, моє сонечко,
Спи, мій синочку,
Мама тобі – вишиває сорочку.
Стежки – мережки
Легідні – сипі
Будуть цвісті на твоїй сорочці.
А – а – а ...

Спи, мій горобчику,
Спи, мій синочку,
Мама тобі – вишила поясок.
Диво – веселку шию шовками –
Буде, Васильку.
Дорога до мами.
А – а – а ...

Спи, мій маленький,
Люлечки – люлі.
Будеш ходити в обновах на гулі.
Лугом до річки, в зелен – садочок.
Люлечки – люлі
Спи, мій синочку.
А – а – а ...

Ходить сон коло вікон

Ой ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плота.
Питається сон дрімоти:
- Де будемо ночувати?
- Де хатина теплесенька,
- Де дитина малесенька.
Там будемо ночувати,
Мале дитя присипляти.

Ой люлі – люлі

Ой люлі – люлі, моя малесенька,
Ой люлі – люлі, лебідко біла ...
Хай сон солодкий тебе тихенько
На своїх ніжних гойдає крилах...

Ой люлі – люлі, моя ти зіронько,
Чом свої вйоньки студить не хочеш?
Хай сон солодкий тобі, дитинько,
Про край наш рідний казки шепоче...

Сни, малечо, спи

Спи, малечо, спи,
Йдуть у гості сні:
Карлсон і Колобок
Принесуть казок.

Спи, засни, мій сину,
Спиться мандарину,
“Лего” й “Мілківей”
Сплять коло дітей.

Хай до тебе в сні,
Прилетять пісні
Й наспівають знову
Про мою любов.

Люляй, люляй, мій синочку

Люляй, люляй, мій синочку,
Справлю тобі колисочку,
Справлю тобі колисочку
Тай повішу на дубочку.
А сонце зійде – обігріє,
Листок впаде та й накріє.

Будуть пташки прилітати та будуть співати.
Дитиночку малесеньку будуть присипляти.

Сонце зійде, обігріє,
Роса впаде та й скупає,
Листок впаде тай накріє.

Будуть пташки прилітати та будуть співати.
Дитиночку малесеньку будуть присипляти.

Спи, дитинко, спи

Спи дитя в колисочці,
Як горошок в билиноньці.
Буде вітерець повівати
Та й горошком колихати.

Як горошок затуркоче,
Галеня спатки схоче.
А горошок як загримить,
Галюнечку нашу приспить.

Дитячий фольклор

Наша Таня уночі загубила три Ключі,
Місяць бачив – не добачив.
Ключ!
Зоря-зірниця – Красна дівиця,

По полю ходила –
Ключі згубила,
Місяць бачив – не сказав,
А сонце зійшло – ключі знайшло.

* * *

Їхала карета,
Дзвоном дзвонить,
Вийшла пані
Лічить коні:
Раз, два, три,
Вийди ти.

* * *

Їде коза, брикає,
Бородою хитає.
А борідка хиталась,
За будяки чіплялась.
Копитами цок-цок-цок!
Вибігає і цапок
Не коліться будяки,
Бо потопчуть вас цапки, ТУП!

* * *

Раз, два, три, чотири, п'ять,
Вийшов зайчик погулять,
Як нам бути? Що робити?
Треба зайчика зловити.
Буде знову рахувати:
Раз, два, три, чотири, п'ять,
Зараз йду шукать.

* * *

Еники, беники
Їли вареники.
Еники, беники, кльоц,
Вийшов жмуриться Матрос.

* * *

Летіла сорока-білобока
І кричала: “Кра-кра-кра!”
А ти закривай очі,
Ми втікаємо з двора.

* * *

У зеленому садочку
Сидить котик в холодочку,
Лапкою чеше вус,
Язичком лиже пуз,
Хвостиком круть-верть
Сіру мишку хоп!

ДОДАТОК Е 7

Ігри, хороводи для дітей раннього віку**Рухлива народна гра “Пес Савка”***(з потішкою Богдана Чепурна)*

- Мета:** розвивати координацію рухів, спритність, уміння орієнтуватись у просторі, спостережливість, кмітливість; прищеплювати любов до українських традицій, фольклору.
- Обладнання:** маска собаки, нагрудники із зображенням гусей, свійських і диких тварин, елементи костюмів господарів городу – баби й діда.

Хід гри

З допомогою лічилки обирають дитину на роль пса Савки. Решта дітей – гуси. Пес іде в окремих куточок “стерегти город”, прикидаючись, що він спить. Гуси вільно ходять по кімнаті, вдаючи, що шипають травичку чи городину. Вихователь у цей час читає потішку:

Пес Савка на гусей гавка,
Тікайте, гуси –
Пес укусить!
Не робіть шкоди
Бабиному городу.

Пес прокидається з останніми словами вихователя, голосно каже “ГАВ!” і починає ловити гусей.

“Подоляночка”

- Мета:** ознайомити дітей з українськими хороводними піснями, обрядами, національним одягом.
- Матеріал:** дівчинка в українському одязі.

Хід гри

У групову кімнату заходить дівчинка, одягнена в український одяг.

– Діти, подивіться, хто до нас у гості завітав.

Діти вітаються, розглядають дівчинку. Дівчинка говорить, що приїхала з Поділля і тому називається Подоляночкою. Діти розглядають її одяг (сорочку, свитку, намисто, стрічки, віночок).

Подоляночка: – А ви, діти, не сідайте, а до гри скоріш ставайте.

Усі діти встають у коло, Подоляночка всередині. Вихователь разом із дітьми співає. а

Подоляночка виконує рухи за змістом пісні:

Деся тут була Подоляночка,
Деся тут була Молодесенька,
Тут вона стояла, до землі припала,
Личко не вмивала, бо води не мала.
Ой встань, встань, Подоляночко,
Умий личко, як ту скляночку,
Візьмися у боки, покажи нам вскоки,
Біжи до Дунаю, бери ту, що скраю.

“Чабан”

Ведучий гри – чабан. Діти зображають овець (у масках овець), а кілька з них – вовки.

Чабан зі словами:

– Ой, у лісі, у лісі

Я овечки пасу – жене овець пастися на лужок. Вівці розбігаються “пастися”. Чабан стежить овець, а потім зі словами:

День кінчається,

Овечки додому вертаються

Через ліс біжать,

А там вовки сидять – Чабан жене овець додому. По дорозі їх перестрівають вовки, ловлять овець і відводять до свого лігва.

Чабан знову жене свою отару пастися. Перемагають найспритніші, найхитріші “вівці”, які після трьох (п’яти) разів лишаються на волі, не потрапляють вовку в зуби. Після чого обираються новий Чабан, овечки та вовки. Гра триває.

Прислів’я та приказки

- Цвітуть наші діти, як пишні квіти.
- Де трактор ходить, там золота пшениця родить.
- Добрий кухар – найкращий лікар.
- Якщо будеш правильно руки мити, то рушничок будеш менше бруднити.
- Маленька праця краша за велике безділля.
- Хто працює, той і урожай збирає.
- Більше роби, та менше говори.
- Мала бджілка, але й та працює.
- Іграшки не ламай – бережи, після гри на місце клади.
- Книжку обережно гортай, сторінки не згинай.
- По можливості не кривдь і мурашку.
- Рости добрим, синку, не топчи даремно квіти і травинку.
- Ласкава дитина – то шаслива година.
- Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько.
- Ввічливих та лагідних скрізь шанують.
- Хочеш собі добра, не роби нікому зла.
- Не радій чужому горю.
- З’їж часничину – будеш здоровий синку.
- Хто з тарілок все з’їдає, той здоровим виростає.
- Україна – твій рідний край. Про це завжди пам’ятай.
- Боязливому і миша, і ведмідь.
- Добре слово краше за цукор і мед.
- Якщо ввічливо попросиш – завжди ладуть.
- Хто охайний, той людям приємний.
- Дай квітам води напитись – вони будуть веселитись.
- Куштики і дерева, квіти і травищо не рви, не ламай, а гарно доглядай.

Заклички

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику.
Тобі кашка, мені борщ,
Щоб густіший ішов дощ.

* * *

Іди, іди, дощику,
Зварим тобі борщику,
Поставимо в кутку
На терновім прутіку.
Хлюп-хлюп, хлюп-хлюп!

* * *

Іди, іди, дощику,
Зварим тобі борщику,
Собі зварим кашки –
Стрибати гопашки.
Гона, гона, гопашечки,
Наїлися вже кашечки!

* * *

Іди, іди, дощику,
Відром, цебром, дійницією,
Холодною водицею,
Над нашою пашницією.
Хлюп-хлюп, хлюп-хлюп!

* * *

Дощику, дощику, перестань,
Та поїдем на баштан,
Та зірвемо диньку –
Тобі половинку.

* * *

Не йди, не йди, дощику,
Дам тобі борщику,
У глинянім горщику,
Поставлю на дуба –
Дуб повалився,
Горщик розбився.

* * *

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко.
На весняні квіточки,
На маленькі діточки.
Там вони граються,
Тебе дожидаються.

Забавлянки**Іде, іде, дід, дід**

Іде, іде, дід, дід.
Несе, несе, міх, міх.
Отакий дідище,
Отакий страшище!
Отакий ногатий!
Отакий рукатий!
Отакий вусатий!
Такий бородатий!
Отакий дідище,
Отакий страшище!
А я не боюсь!

Печу, печу хлібчик

Печу, печу хлібчик
Дітям на обідчик,
Меншому менший,
А більшому – більший.
Беру, беру папку
Кладу на лопатку
Шусть у піч! Шусть!

Зайчику-зайчику

Зайчик втік від діток
І побіг у лісок
Будем зайчика шукати,
Замість нього всі стрибати.
Раз, два, три; раз, два, три –
Пострибай за нього ти
Нумо, зайчику, прискоком
Перед нашим любим оком,
Нумо, зайчику, стрибай,
Кого хочеш вибери!

* * *

– Зайчику, Зайчику,
Де ти бував?
– У млині, у млині,
– Що ти чував?
– Там були кравчики,
Перебили пальчики,
Ледве я втік,
Через бабин тік,
Та через колоду,
Та хвостом у воду – Шубовстві!

Сорока-ворона
 Сорока-ворона, кашку варила.
 Ополоником мішала,
 Діток годувала:
 О цьому дала і цьому дала,
 Цьому дала і цьому дала,
 А цьому не дала.
 Бо він
 Дров не рубав,
 Води не носив,
 Хати не полив.
 Не получиш кашки.

Загадки для дітей раннього віку

- Жовтий клубочок у небі сяє, всіх зігріває.
 - Уночі на небі сяє, ми спимо, а він гуляє.
 - З неба капає водичка на дерева, на травичку.
 - Кучері зелені має, в землю довгий ніс ховає,
 А для зайчика вона – мов цукерочка смачна.
 - І кругленьке, й соковите, люблять і дорослі, й діти.
 З гілочки всміхається
 Як же називається?
 - Пухнастий клубочок, лежить і муркоче.
 - “Як ти звешся?” – я спитав, відповів мені: “Гав-гав!”
 - Всіх запитує: “Му-му, дати молочка, кому-у?”
 - Зраику пісеньку дзвінку він співає: “Ку-ку-рі-ку!”
 - Довговухий пострибайчик – відгадайте, хто це?
 - Ротик відкриває: “Ква-ква-ква” – співає.
 - Клубок із колбочок. Хто це?
 - Сіренька, швиденька, довгий хвостик має, від kota втікає.
 - Величезний і кудлатий, любить медом ласувати.
 - Мій улюблений дружок
 Круглий, наче колобок.
 По доріжці швидко скаче,
 Називається він...
 - Є горбочок невеличкий, посередині обличчя.
 - Все вони бачать,
 Як сумно, то плачуть,
 А як закриваються,
 То сон починається.

ДОДАТОК Е 12

(Сонце)
 (Місяць)
 (Дощ)
 (Морква)
 (Яблуко)
 (Котик)
 (Собака)
 (Корова)
 (Півник)
 (Зайчик)
 (Жабка)
 (Іжачок)
 (Мишка)
 (Ведмідь)
 (М'ячик)
 (Ніс)
 (Очі)

ДОДАТОК Ж

Карта-схема спостереження психолого-педагогічних впливів педагога на батьків дітей раннього віку

Ім'я педагога _____ Дата _____
 Форма роботи _____
 Тема _____
 Ім'я спостерігача _____
 Фіксація ефективності організації і проведення даної форми роботи в процесі спостереження:
 1, 2, 3, 4 бали – початковий рівень;
 5, 6 балів – середній рівень;
 7, 8 балів – достатній рівень;
 9, 10 балів – творчий рівень.

Наскільки ефективно педагог

- 1) визначив мету та завдання даної форми роботи;
- 2) співвідніс тему з потребами, інтересами батьків дітей раннього віку;
- 3) попередньо зацікавив та привернув увагу учасників;
- 4) залучав батьків до участі (коментарів) походу проведення даної форми роботи;
- 5) сприяв створенню атмосфери поваги, взаєморозуміння, довіри;
- 6) схвалював досвід, знання та навички батьків;
- 7) використовував жести та невербальну мову;
- 8) володів мовленням (використовував необхідні граматичні форми, акуратно добираючи й вимовляючи слова; говорив присмним голосом, використовуючи тон, висоту, швидкість та звучність);
- 9) використовував обладнання; прості, зрозумілі, легкі для сприймання наочні засоби;
- 10) продемонстрував збалансованість та контроль;
- 11) подав оптимальну кількість матеріалу;
- 12) володів методами і прийомами роботи з батьками дітей раннього віку.

Опитувальний листок Форверга на контактність

Оцініть себе за 9-бальною шкалою і визначте, якою мірою ви наділені кожною із поданих якостей у взаєминах з людьми. Бал 5 означає, що людина має цю властивість і більше дає, ніж отримує. Менше ніж 5 – наділена меншою мірою, більше, ніж 5 – така властивість зростає.

1. **Емпатія.** Я бачу світ очима інших. Я розумію іншого й можу відчувати настрої, що йдуть від співрозмовника, та відповідати на них.
1 2 3 4 5 6 7 8 9
2. **Повага.** Я розумію те, що роблять інші, хоча і не завжди й не в усьому згоден із ними. Я людина, яка активно підтримує інших.
1 2 3 4 5 6 7 8 9
3. **Відвертість, щирість.** Я відверта, залишаюся сама собою у спілкуванні з іншими.
1 2 3 4 5 6 7 8 9
4. **Конкретність.** Я не промовляю загальних фраз, не “ходжу навколо”, керуюся конкретним досвідом і поведінкою; намагаюся говорити зрозуміло, чітко, точно.
1 2 3 4 5 6 7 8 9
5. **Ініціативність.** У взаєминах з іншими я скоріше дію, ніж реауюю. Я вступаю в контакт, не чекаючи, коли вступлять у контакт зі мною.
1 2 3 4 5 6 7 8 9
6. **Безпосередність.** Я дію відкрито і прямо в стосунках із людьми, що мене оточують, не роздумуючи про те, як буду виглядати.
1 2 3 4 5 6 7 8 9

Гест вивчення ціннісних орієнтацій (М. Рокич в адаптації В. Ядова)

Ієрархія цінностей	Інструментальні цінності
1 Активна життєва діяльність.	1. Охайність.
2 Життєва мудрість.	2. Вихованість.
3 Здоров'я.	3. Високі запити.
4 Цікава робота.	4. Життєрадісність.
5 Краса природи та мистецтва.	5. Дисциплінованість (виконавські риси).
6 Любов.	6. Незалежність
7 Матеріальна забезпеченість.	7. Непримиренність до своїх недоліків та недоліків інших
8 Наявність хороших та вірних друзів	8. Освіченість (широта знань, загальна висока культурність).
9 Суспільне визнання.	9. Відповідальність.
10 Пізнання.	10. Раціоналізм.
11 Продуктивне життя.	11. Самоконтроль.
12 Розвиток.	12. Здатність відстояти свою думку.
13 Розваги.	13. Тверда воля.
14 Свобода.	14. Терпимість.
15 Щасливе сімейне життя.	15. Чесність.
16 Щастя інших.	16. Чуйність.
17 Широта поглядів.	17. Творчість.
18 Впевненість у собі	18. Ефективність у справах.

Вкажіть, які з наведених цінностей є для Вас цінними, значущими, поставивши біля кожного пункту бали від 1 до 5.

За кн. Ядов В.А. *Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности.* – М.: Добросовет, 2000. – 596 с.

Шановні педагоги!

З метою вивчення самооцінки професійної придатності, пропонуємо перелік якостей особистості:

компетентність, чесність, доброзичливість, досвідченість, об'єктивність, ерудиція, висока моральність, відповідальність, привітність, спостережливість, гармонійність, впевненість в собі, досвідченість, критичність мислення, ініціативність, рішучість, енергійність, наполегливість, порядність, чесність, вміння викликати довіру, правильно визначити проблему і шляхи її розв'язання, любов до дітей, благородство, доброта, принциповість, правдивість, працьовитість, допитливість, кмітливість, ерудиція, дотепність, уміння виділити головне, логічність мислення, розвинута мова, витримка, самоладання, життєрадісність, рішучість, вимогливість, прагнення до емоційної підтримки іншої людини; ввічливість, справедливість, емпатія, коректність, тактовність, безконфліктність, вміння спілкуватись і переконувати, гуманність, вміння слухати, комунікативність, чуйність, толерантність; здатність бачити очима дитини, почуття сумору; самокритичність, впевненість у собі, почуття власної гідності; здатність обгрунтовувати свої вчинки; виділяти мотиви своєї діяльності; рефлексія; творчий підхід до вирішення пізнавальних і практичних завдань, формування стійкої професійної позиції.

	№1	№2	№3
1.....			
2.....			
3.....			
4.....			
5.....			
6.....			
7.....			
8.....			
9.....			
10.....			
11.....			
12.....			
13.....			
14.....			
15.....			

Інструкція

1. Уважно прочитайте перелік якостей і впишіть у колонку №1 ті, якими необхідно володіти педагогу в процесі роботи з батьками дітей раннього віку.
2. Оцініть кожну з них балом від 1 до 15 з точки зору їх привабливості для вас у колонці №2 (бал 15 ставиться проти якості, яка найбільше є бажаною, 14 балів – якість, яка за своєю значущістю займає друге місце й 1 ставиться напроти якості, яка є менш привабливою).
3. Оцініть кожну якість балом від 1 до 15 з точки зору ступеня наявності їх у вас у колонці №3 (15 балів – якість, притаманна мені в найбільшій мірі, ... 1 бал – у найменшій мірі).

ГОРИН Г.В. ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ. Навчально-методичні рекомендації. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 88 с.

В авторській редакції

Головний редактор – Василь Головчак
Комп'ютерна верстка – Віра Яремко

Здано до набору 15.01.2008 р. Підп. до друку 21.01.2008 р.
Формат 60x84/16, Папір офсетний.
Гарнітура "Times New Roman". Ум. друк. арк. 5.4.
Тираж 100 прим. Зам. .

Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника.
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Бандери, 1.
Тел. 71-56-22.
E-mail: vdvct@pu.if.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
від 12.12.2006. Серія ДК 2718

